

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ У ВРЕМЕ
ВЛАДАВИНЕ УСТАВОБРАНИТЕЉА**

Мастер рад

Ментор:
Проф. др Небојша Ранђеловић

Студент:
Немања Војинов
M027/20-0

Ниш, 2022. године

САДРЖАЈ

УВОД.....	3
1. ВЛАДАВИНА УСТАВОБРАНИТЕЉА.....	6
1.2. Скупштине у уставобранитељском периоду.....	9
1.3. Реформе уставобранитеља.....	14
1.3.1. Грађански законик.....	15
1.3.2. Положај чиновника.....	18
1.3.3. Положај трговине.....	22
1.3.4. Организација правосуђа.....	25
1.3.5. Унапређење просвете.....	27
2. СКУПШТИНЕ У УСТАВОБРАНИТЕЉСКОМ ПЕРИОДУ.....	30
2.1. Народна скупштина у Београду.....	32
2.1.1. Сазивање скупштине.....	32
2.1.2. Правила избора представника народа.....	33
2.1.3. Одржавање скупштине.....	33
2.2. Миртовска народна скупштина.....	34
2.2.1. Сазивање скупштине.....	34
2.2.2. Одржавање скупштине.....	35
2.3. Народна скупштина у Топчидеру.....	35
2.3.1. Сазивање скупштине.....	35
2.3.2. Правила избора представника народа.....	36
2.3.3. Одржавање скупштине.....	37
2.4. Народна скупштина у Крагујевцу.....	39
2.4.1. Сазивање скупштине.....	39
2.4.2. Правила избора представника народа.....	40
2.4.3. Одржавање скупштине.....	40
2.5. Петровска скупштина.....	41
2.5.1. Сазивање скупштине.....	41
2.5.2. Правила избора представника народа.....	42
2.5.3. Одржавање скупштине.....	44
2.5.4. Петровска скупштина и захтеви народних посланика.....	44
ЗАКЉУЧАК.....	49
ЛИТЕРАТУРА.....	53
САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ.....	56
SUMMARY AND KEY WORDS.....	57
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	58

УВОД

Стварањем државне организације, власт уставобранитеља (1838-1858) штитила је интересе бирократије, старешина и градске буржоазије. Сељак, као власник сопствене земље, тражио је чврсту власт, дефинисану законима, како би могао да заштити своју приватну својину. У свакој држави, било да је она новоуспостављена или традиционална, неопходно је постојање државних закона и правосуђа, који ће дејствовати у оквиру сложених државних и друштвених односа.

Комплексност друштвених односа изражена је преко сукоба, те захетва њихово решавање, за које је неопходна регулација закона, формирање судова, правосуђа и парламентаризма. Положај скупштине у Кнежевини Србији, нормативно је уређен тек на Светоандрејској скупштини, доношењем закона о скупштини.

Првобитни предлози и покушаји за решавање овог проблема, нису имали форму закона, већ предлога или уставних нацрта. Већина ових предлога није прошла законску процедуру, а два предлога која то јесу, били су пројекат закона о скупштини из 1848. године, инициран законима народних депутата на Петровској скупштини и закон донет на Светоандрејској скупштини.

У српској историји, није посвећена адекватна пажња правној и законској регулацији скупштинског органа. Уставобранитељски период, познат је и по томе што се доста радило на организовању и усавршавању механизма државне власти. Да поменемо уставне нацрте Матије Бана и Фрање Заха, Хаџићева размишљања о организацији државне власти, као и рад Илије Гарашанина и поменути пројекат закона о скупштини из 1848. и закон о скупштини из 1858, 1859. и др.

За време уставобранитеља одржан је релативно мали број скупштина, али већина предлога о уставном уређењу Србије није мимоишла правно одређивање положаја скупштине. У покушајима уставног или законског одређивања положаја скупштине било је лутања и несхватања процеса који су се одвијали у Србији, претеривања и неадекватног одређивања положаја скупштине, али заједничко је било за готово све предлоге и законе, да су скупштину третирали као институту која би била или

равнотежа постојећим врховним органима власти, или би имала предност над кнезом, односно совјетом.

На основу свега горенаведеног, можемо издвојити предмет овог рада, а то су народне скупштине Уставобранитељског периода које осликавају унутрашње стање у Кнежевини Србији и кроз чије се захтеве показује наличје уставобранитељског владајућег режима, са друге стране, спољна политика Србије у револуционарним годинама 1848-1849, одређена је њеном подршком српском покрету у Хабсбуршкој монархији. Револуција 1848/4849 захватила је већи број држава него иједна револуција до тада, обухвативши и Срем и Банат, територије које су се граничиле са северним деловима Кнежевине Србије, те је због тога морала оставити траг и на Србију. У раду ће првенствено бити обрађена унутрашња политика уставобранитељске власти и њен реформаторски рад у области права. За време уставобранитеља одржано је 5 скупштина: Народна скупштина у Београду 02.09.1842. године, Миртовска народна скупштина на Врачару 26.10.1842. године, Народна скупштина у Топчидеру, 04.06.1843. године, Национална скупштина у Крагујевцу 28.07.1843. године и Петровска скупштина која је одржана 29. јуна 1848. године у Крагујевцу.

Имајући у виду претходно речено, предмет истраживања биће и правила избора народних посланика, одржавање скупштина, захтеви народних посланика. Народна скупштина је била предвиђена као средство за решавање политичких проблема и њој су прибегавале власти у Србији кад год је за њих то било најцелисходније решење. У прилог чињеници да скупштини није придаван велики значај, говори то да иако је на Петровској скупштини један од најважнијих захтева био да скупштина постане редовно тело, које ће заседати сваке године, то није био случај, јер следећих десет година, од 1848. до 1858. године, народна скупштина уопште није сазвана.

Како сазнавање и откривање историје, историјских догађаја и околности, може бити од значаја за садашњост и будућност, тако је и истраживање правних и државних института може бити од значаја за савремени развој права. Имајући у виду да народна скупштина у модерној држави постаје најзначајнији државни орган, циљ овог истраживања је да прикаже, историјске околности и разлоге сазивања народних скупштина што нам омогућава да сагледамо развој народне скупштине као

најзначајнијег органа државне власти у савременим државама, као и да сагледамо почетке државности модерне српске државе, а поред тога и детаљније сагледамо крајње резултате скупштина уставобранитељског периода, као и какве су последице тих резултата на Кнежевину Србију уопште.

1. ВЛАДАВИНА УСТАВОБРАНИТЕЉА

1.1. Разлози формирања уставобранитељског поретка

Друштвено – економски развој Србије, као и промена политичког деловања, довели су до стварања потребе за конструисањем судске власти у земљи. Развојни пут ових промена, те спровођења унутрашњих реформи (правна, судска, војна, просветна), био је веома дуг и тежак процес. За овакав један процес потребне су деценије рада, чији ће резултати на крају показати позитивне ефекте овог деловања.¹ Међутим, уставобранитељски режим, својим деловањем, те радом на „изграђивању управе, судства и њихове уставне и законске основе брутално испољавао и штитио интересе старешинске олигархије и њој послушне бирократије“.²

Кнез Милош, као врховни старешина, био је највећи међу онима који су захватили велику количину добара и имовине у свом поседу. Правно обезбеђивање тога, било је у интересима владајуће класе, али се Милош ослањао на поједине друштвене слојеве током своје владавине и то из разлога што су његову владавину, млади нараштаји, сматрали мањим злом, у поређењу са турским зулумом. За њих је било довољно то, што је власт земље, сада била у рукама познатих људи, српских владара, оних њихове народности и вере.

Међутим, 30-их година 19. века, долази до стварања нових генерације, које желе промене и реформе, те на чијим идејама се формира уставобранитељски режим. Уставобранитељи су били носиоци борбе против самовлашћа кнеза Милоша Обреновића. Залагали су се за доношење устава и закона којим ће Милошева власт бити ограничена и успели су да се изборе за доношење Турског устава 1838. године, а потом и за Милошево (1839) и Михаилово (1842) одступање с престола.

Дефиницију уставобранитеља дао је Слободан Јовановић: ”Уставобранитељима се зове она политичка странка која је извојевала Устав од 1838; оборила кнеза Милоша 1839, а кнеза Михаила 1842; увела исте године на престо Александра Карађорђевића, и

---

¹ Живановић, Ж., (1924): *Политичка историја Србије у другој половини XIX века*, књига прва, Београд, стр. 6

² Ђорђевић, М., Стојчић, С., (1999): *Национална историја државе и права*, Ниш, стр. 114

под његовим именом владала Србијом све до 1858, кад је успостављена династија Обреновића.”³ Уставобранитељи су били познати људи, бирократе, трговци и други који су се супротстављали Милошевој аутократској владавини. Желели су да успоставе владавину права којом би заштитили сопствене интересе. Назив „уставобранитељи“ на себе су узели још током борбе са кнезом Милошем. Говорили су да се не буне против кнеза, већ да од њега бране устав. Сматрали су да обичан народ није довољно образован, да му недостаје политичка свест да управља собом, па да зато они морају да науче народ како се влада без њиховог пристанка или против њихове воље.

У том свеопштем хаосу, долази до отуђивања имовине од „српског сељака“, те влада закон јачег. У томе је нарочито предњачио сам кнез Милоше, јер како Јовановић (2005) наводи: „он има око за добру парчад; кад му се допадне њива или ливада, он је присваја, не питајући много да она већ нема свог сопственика.”⁴

Након пада Милоша, 1839. године, велики број људи жалио се Државном савету и кнезу Александру Карађорђевићу, са затевима да им се земља, одузета од стране кнеза Милошта, врати. Ово се може потврдити увидом у судске списе, а понајвише изводом из проткола АС-ПО-74/192 од 12. августа 1841. године, у коме се наводи да се Пожаревљанин, Гаврило Поповић, жали на тиранију кнеза Милоша, који му је одузео имовину.⁵

Оваквих жалби и захтева било је у свим крајевима Србије. Негде је дошло и до прерастања ових спорова у државне парнице, које су се одвијале између кнежевине Србије и представника Милоша Обреновића, при чему многе од њих нису биле завршене, све до његовог поновног доласка на власт, 1859. године. У историјским списима, могу се наћи и бројни примери, у којима је била неопходна интервенција власти поводом судских одлука, које су се односила на регулацију својинско – правних односа. На ову тему, често се наводи одлука Државног савета, на жалбу једног од житеља Пожаревца, на одлуку судства поводом одузете земље у Ореовици, од стране

---

³ Јовановић, С., (1991): Уставобранитељи и њихова влада, Београд, стр. 25

⁴ Јовановић, С., (2005): *Уставобранитељи и њихова влада (1838-1858)*, Београд, стр. 115

⁵ Ибид., стр. 34

кнеза Милоша. Наиме, судска одлука није ишла у корист сељака, те је само решавање овог спора морало бити пребачено на Државни савет.⁶

На основу претходног, може се закључити да, српском сељаку, више није било довољно само гарантовање његове безбедности, већ му је преко потребна била реформа правног поретка и судства, те формирање стручних и самосталних органа, који ће омогућити заштиту грађанина земље и од саме власти. Из тог разлога, јавља се жеља и захтев за формирањем закона који ће на адекватан начин дефинисати права и правне односе, нарочито својинске односе, али и довести до конституције судства и судова пред којима ће се ове правне норме бранити, уколико дође до њиховог „кршења.“⁷

У борби против кнеза Милоша и његове самовладавине, вође уставобранитеља су, као свој главни циљ и захтев, истицале формирање и уређење судова и правосуђа. Разлози за то, нарочито се огледају у друштвено – економском развоју земље, јачањем робно – новчане привреде, унапређењем веза између села и града, те развојем трговине. Осим тога, разлог се понајвише налази у недостатку политичких и правних норми, установа и правила, чији се недостатак највише огледа кнежевом самовољом и злоупотребом положаја.⁸

На основу свега горе наведеног, можемо да закључимо да је уставобранитељски режим настао и проистекао због самих друштвено – економских и политичко – правних фактора, као резултат јачања сељака.

Буна против кнеза Михаила коју је у лето 1842. године предводио Тома Вучић Перишић, завршила се победом уставобранитеља и проглашењем Александра Карађорђевића за кнеза. Пошто су довели Александра Карађорђевића, они су у највећој мери владали земљом за време његове владавине. Носиоци уставобранитељског режима су били: Тома Вучић Перишић, Аврам Петронијевић, Стојан и Алекса Симић, Милутин Гарашанин и његов син Илија Гарашанин. Они су покушавали да изграде свој

---

⁶ Ибид., стр. 36

⁷ Ибид., стр. 26

⁸ Јанковић, Д., (1962): *Србија у XIX и почетком XX века*, Београд, стр. 174

национални програм, што доказује Начертаније⁹ Илије Гарашанина. Остали су упамћени по максими: власт је татор а народ пупила.

Међутим, широке народне масе које су тежиле ка успостављању новог режима, нису имале јасну представу о акцијама за спровођење ове замисли. Поред тога, ни сам кнез Александар Карађорђевић, који је дошао на престо није могао то учинити. У реализовању планских активности, у ту сврху, кључну улогу имаће генерације које су школоване у иностранству, који ће, сходно свом знању, формирати ново државно уређење, које међутим, након тога, неће изазвати одобравање.¹⁰

1.2. Скупштине у уставобранитељском периоду

За време уставобранитеља одржано је 5 скупштина:

1. Народна скупштина у Београду 02.09.1842. године
2. Миртовска народна скупштина на Врачару 26.10.1842. године,
3. Народна скупштина у Топчидеру, 04.06.1843. године,
4. Национална скупштина у Крагујевцу 28.07.1843. године и
5. Петровска скупштина која је одржана 29. јуна 1848. године у Крагујевцу.

Основни концепт владавине уставобранитеља заснивао се на потреби да се ограничи власт кнеза. Међутим, ови покушаји били су тражени од Совјета, а не од Скупштине. Ово произилази из жеље народа, да се у Совјету нађу сви великодостојници и угледни грађани, који ће заступати права народа. Срби, школовани у иностранству, желели су да Совјет конструишу као тело бирократије, које ће бити састављено од највиших представника администрације, па је сама владавина уставобранитеља позната и под периодом бирократије и законодавства.¹¹

---

⁹ Начертаније (нацрт) је некадашњи тајни „програм спољашње и националне политике Србије“, који је крајем 1844. године написао министар унутрашњих дела Илија Гарашанин (1812—1874) за кнеза Александра Карађорђевића (1842—1858). Први пут је у целости објављен 1906. године. Према Начертанију, Србија је требало да ради на ослобађању Срба и осталих Словена и на припајању области Босне, Херцеговине, Црне Горе и Северне Албаније.

¹⁰ Јовановић, С., (2005): оп. цит., стр. 27

¹¹ Ђурђић, В., Ранђеловић, Н., Илић, Г., (2004): *Српско државно тужилаштво 1804-2004*, Београд, стр. 40

Временом, Совјет ће постати бирократско тело, које ће у потпуности бити издвојено од народа, што ће у крајњем имати последицу на стварање незадовољства у народу, па бити и окосница рушења уставобранитељског режима власти. Наиме, уставобранитељи су штитили само приватна права сељака, али не и његова политичка права, што је довело до стварања бирократског и неправедног поретка, који ће на крају бити лоше прихваћен. Међутим, период уставобранитељства има веома битан историјски значај.

Наслеђивање Милошеве власти од стране његовог старијег сина Милана Обреновића, није потрајало дуго. С обзиром на то да је новопрозовани кнез био јако болестан, те преминуо у року од 4 недеље, на власт долази млађи син Милоша, Михаило. Након одласка Милоша Обреновића, његову власт вршило је намесништво, које су чинили: Јеврем Обреновић, Тома Вучић-Перишић и Аврам Петронијевић.¹²

Кнез Милан, преминуо је одмах након доласка на власт¹³, намесништво је прогласило кнеза Михаила као некога ко не може добити власт пре него добије берат¹⁴ од султана. На основу овога можемо да закључимо да је намесништво услед својих интереса, тумачило Устав кнежевине Србије на штету аутономних права.¹⁵

Између Кнеза Михаила и уставобранитеља борба није престајала. Након Вучићеве буне и победе над војском Кнеза Михаила, Кнез је напустио земљу и на тај начин је отворено питање избора новог Кнеза, а које се могло решити само посредством народне скупштине. Скупштина, одржана септембра 1842. године, је предложила и акламацијом за Кнеза Србије изабрала Александра Карађорђевића, сина вође првог српског устанка Карађорђа. Почетак његове владавине означио је и почетак режима уставобранитеља. Другим речима, период његове владавине (1842-1858) означава се у уставној историји Србије, као период владавине уставобранитеља.¹⁶

---

¹² Продановић, Ј., (1947): *Историја политичких страна и струја у Србији*, Београд, стр. 96

¹³ „По смрти кнеза Милана исто је Намесништво остало и трајало је даљих девет месеци (до 5. марта 1840) док није за Кнеза, после дужих преговора и с Милошем и Портом, проглашен и утврђен млађи Милошев син Михаило“, према Живановић, Ж., (1924): *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, књига III, стр.5

¹⁴ Тур. берат – царско писмо или повеља којом се неком дају нарочите повластице, којом се неко поставља на неки положај.

¹⁵ Продановић, Ј., (1947): оп. цит., стр. 99

¹⁶ Јовановић, С., (1991): оп. цит., стр. 261-262

За време уставобранитеља, као што смо већ навели, није одржан велики број скупштина. У покушајима да се уставно или законски одреди положај скупштине, наилазило се на потешкоће и несхватања, нарочито процеса који су се одвијали у Србији, али је заједничко за све предлоге, било то, да се скупштина третира као институција, која ће по значају имати равнотежу са врховним органима, али ће у односу на кнеза и Совјет имати предност.¹⁷

Предлози да се скупштина регулише у правном смислу, први пут су се појавили од 1841. године до 1858. године, а први предлог сачинио је Сима Милутиновић Сарајлија. Први предлог сачињен је 1841. године, док је следећи, који је сачинио Фрањо Зах, представљао нацрт Устава 1847. године. Пројекат Закона о скупштини изашао је 1848. године, а први Закон о скупштини 1858. године.¹⁸

Скупштина је за време уставобранитеља била орган непрецизно дефинисане надлежности. Скупштину су чинили посланици са локалног нивоа и позивни представници управе и црквене власти. Овај орган нема законодавну власт и правила одлучивања. На скупштинама се није расправљало снагом аргумената, већ се галамило, а важећа је била она одлука која је „извикана“.¹⁹

На скупштини у септембру и новембру 1842. године најпре је формално проглашена династичка смена и избор (први) кнеза Александра Карађорђевића, потом је обнародован берат Порте којим је признат нови кнез Србије. Порта је потврдила закључак народне скупштине држане 2. септембра 1842. године на Врачару, а султански берат о томе донео је у Србију нарочити Портин изасланик. Био је обичај да се таква акта објављују пред народном скупштином, па је ради тога сазвана скупштина за Митровдан, 26. октобра 1842. године, у Београд.²⁰

Прву годину владавине уставобранитеља обележила је дубока криза. Русија, са друге стране, није била задовољна избором који је извршила народна скупштина

---

¹⁷ Кандић, Љ., (1987): *Покушај нормативног регулисања положаја скупштине за време уставобранитеља*, Београд: Правни факултет, стр. 35-48

¹⁸ Ибид.

¹⁹ Кандић, Т., (2015): *Власт и судска власт у периоду турског Устава и уставобранитеља*, прегледни рад, Политичка ревија, Крагујевац: Апелациони суд у Крагујевцу, стр. 116

²⁰ Милићевић, Ј., *Народне скупштине у Србији 1839-1842. године у*: Љушић, Р., (2002): Друштвене појаве у Србији у 19. веку, Београд, стр. 92-147

другог септембра 1842. на Врачару. Вучићеву буну сматрала је као револуционаран акт уперен против њених интереса и захтевала је поништење избора Александра Карађорђевића. Резултат вишемесечних преговора европских влада је одлука о понављању избора за кнеза Србије која је усаглашена у пролеће 1843. године. После преговора који су трајали дуго времена између Русије и Порте постигнут је споразум.²¹

Уставобранитељска влада, да би дала легитимитет својим одлукама три пута је, од јуна до септембра 1843. године, сазивала Народну скупштину. Скупштина одржана у јуну у Топчидеру имала је две седнице. На првој скупштинској седници од 16. до 19. јуна 1843. године објављена је оставка кнеза Александра, и образовано је трочлано Намесништво. Порта је издала налог, да српска влада именује тројицу намесника који ће вршити кнежевску власт у Србији до поновног избора, и да се пре избора вође уставобранитеља морају удаљити из Београда. Поступак је поновљен, сада уз пристанак Русије, на скупштини одржаној јуна 1843. године.²²

Друга скупштинска седница, Видовданска, одржана је, такође, у Топчидеру од 27. до 30. јуна и на њој је спроведен поновни избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије.²³ Међутим, као што смо већ навели, руска влада се није сагласила са одлуком њеног специјалног изасланика у Србији барона Ливена да Вучић и Петронијевић избегну казну и упорно је тражила њихово протеривање из Србије. Народна скупштина у Крагујевцу од 9. до 11. августа 1843. године одлучивала је о том захтеву.²⁴

На скупштини која је одржана јула 1843. године, донета је одлука о удаљењу Вучића и Петронијевића из Србије, на тражење руског цара. Вучић и Петронијевић су убедили скупштину у потребу да се тражење руског цара изврши. Кад је скупштина пристала на ту одлуку, Вучић и Петронијевић напустили су Србију, чиме је отпао главни разлог Портиног отежања признања избора Кнеза Александра.

На последњој у низу, Септембарској скупштини, одржаној 1843. године, е након што су били испуњени услови Русије (спроведен нови избор кнеза и прогнани Вучић и

---

²¹ Вучковић, В., (1957): *Српска криза у Источном питању 1842-1843*, Београд, стр. 84-106

²² Поповић, Р., Ј., (2003): *Тома Вучић Перишић*, ЛП Службени гласник, Историјски институт, стр. 158-159

²³ *Српске новине*, 48, 16. јун 1843; СН, бр. 49, 19. јун 1843. године

²⁴ Вучковић, В., (1957): оп. цит., стр. 121-122

Петронијевић) свечано је објављен султанов берат којим је потврђен (други) избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије. Кнежевски берат прочитан је свечано на Калемегдану и тим актом завршен је један дуг период унутрашњих и спољнополитичких борби.²⁵

Пошто Порта због руског противљења није издала берат, Намесништво је у договору са Саветом 31. јула 1843. године сазвало Скупштину у Крагујевцу. На њој је учествовало чак 168 посланика из Крагујевачког округа. На њој су расправљане специфичне политичке ситуације у вези доношења одлуке о прогонству уставобранитељских првака, а учествовале су бројне непозване Вучићеве присталице. После распуштања Скупштине задржано је 56 посланика до доношења берата.²⁶

На Септембарској скупштини 1843. године у Београду учествовала су 572 народна посланика. Народни посланици су у Саборној цркви рано ујутро 14. септембра 1843. године најпре присуствовали литургији. Потом су на Калемегдану, по окрузима из којих су долазили, распоређени испред узвишења са којег је читан берат.²⁷

Септембарска скупштина 1843. године имала је, првенствено, свечарски карактер. На њој није донета ниједна важнија одлука, ако се изузме захтев Кнезу и Савету којим је тражено да се руски двор и Порта замоле за дозволу у вези Вучићевог и Петронијевићевог повратка у Србију.²⁸

За време владавине уставобранитеља после Септембарске скупштине 1843. године одржане су још Петровска скупштина (1848) и Светоандрејска скупштина (1858). Уставобранитељи, иако су се декларативно залагали за скупштину, суштински су били против њеног сазивања.²⁹

---

²⁵ Страњаковић, Д., (1932): оп. цит., стр. 62

²⁶ Поповић, Р., Ј., (2018): *Септембарска скупштина 1843. године*, Београд: Историјски институт, стр. 109-110

²⁷ *Српске новине*, бр. 71, 4. септембар 1843. године

²⁸ Вучковић, В., (1957): оп. цит., стр. 128

²⁹ Поповић, Р., Ј., (2018): оп. цит., стр. 111

1.3. Реформе уставобранитеља

Оквир за режим уставобранитеља дао је Устав из 1838. године, који је донет уз помоћ Русија и Турске, па је исти назван *Турски устав*, а дат је у облику султановог хатишерифа.³⁰ Овај Турски устав, биће примењиван више од тридесет година, а садржао је само 66 чланова.³¹

Како су се уставобранитељи у својој борби против аутократског режима углавном ослањали на овај устав, то су и добили име уставобранитељи. Према Уставу из 1838. године органи државне власти били су кнез, савет и попечитељи. Кнез се налази на челу управне власти, именује чиновнике, извршава законе, врховни је војни заповедник, има право да именује три министра и то - унутрашњих послова, финансија и правде. Међутим, законодавна власт кнеза знатно је ограничена за разлику од Совјета. Никаква уредба не може бити донета, уколико претходно није одобрена од стране Совјета.³²

Устав из 1838. године, поред одредби о органима државне власти садржао је и одредбе о судској власти али и из области људских права, а такође и детаљно регулисао положај чиновништва, као и организацију локалне управе. Чланом 61 Устава било је предвиђено да је Србија подељена на 17 округа, окрузи на срезове, а они на села.³³

Уставобранитељи су успели да дефинишу чиновништво, на начин да оно треба да управља народом, док је народ само маса сељака, који би требало да слушају. Позивало се на идеју да су чиновници интелигентни људи у народу, док народне масе представљају неуке људе, који би требало да буду послушни.³⁴

Уставом из 1838. године уставобранитељи су постигли своје основне циљеве: ограничење кнежеве власти Саветом, уређење својинских односа, слобода трговине и регулисање чиновничког положаја. Ту се, међутим, налазе само темељи

³⁰ Ђурђић, В., Ранђеловић, Н., Илић, Г., (2004): оп. цит., стр. 35

³¹ Ранђеловић, Н., (2012): *Србија и Турска од Париског до Берлинског конгреса*, Београд, стр. 55

³² Српска академија наука и уметности (1988): *Устав кнежевства Србије – Султански хатишериф*, Београд: Зборник устава кнежевине и краљевине Србије, 1835-1903

³³ Ибид.

³⁴ Јовановић, С., (2005): оп. цит., стр. 52-53

уставобранитељског правосуђа. Решавање питања својинских односа захтевало је две ствари: донети писане законе и организовати судове. Овај Устав отворио је нови пут развоја државности Србије, на начин да је, пре свега, уништио апсолутну владавину Милоша Обреновића, али и поставио нове темеље за правни и политички развој земље.

1.3.1. Грађански законик

Како наводи Јовановић (2005), историјски значај уставобранитељског режима може се огледати у томе, што за време њихове владавине, долази до постављања темеља за настанак и развој установа, инситуција, те првих почетака изградње државне организације.³⁵ Режим уставобранитеља може се повезивати са великим делима на пољу унутрашње и спољашње политике, која су резултирала стварањем првих судова, администрације и темеља просвете и образовања.³⁶

Један од најважнијих докумената који је донет за време њихове владавине односи се на обезбеђење темеља за данашње законске прописе, којим ће он представљати главни правни акт који је настао за време Карађорђевићеве владе и целокупног уставобранитељског времена.³⁷

Године 1844. донет је Грађански законик, најзначајније правно дело уставобранитеља. Саставио га је Јован Хаџић, према аустријском Општем грађанском закону из 1811. године, који је за основу имао римско право. Разликује, се, међутим по томе што су у њега унети бројни елементи народног обичајног права. Законодавац је извршио бројна скраћивања и избацивања изворног законика, а неке параграфе је допунио и поделио. Најважније новине односе се на прописе о породичној задрузи и о искључењу женске деце из наслеђа.

Рад на изради закона започео је 1828. године. У изради Закона учествовали су најугледнији и најобразованији људи, кнежеви чиновници, међу којима је свакако најистакнутији био Димитрије Давидовић, а од самог почетка и Вук Караџић. На

---

³⁵ Јовановић, С., (2005): оп. цит., стр. 5-6

³⁶ Ибид.

³⁷ Ибид., стр. 11

Карацићеву иницијативу, долази до формирања „законодатељне комисије“, чије је седиште било у Београду, при београдском народном суду, а њен састав је мењан неколико пута.³⁸

Будући и сам свестан да у Србији нема стручних људи, који би били способни да се успешно лате посла писања закона, кнез је позвао два угледна правника из Аустрије, вармеђског сенатора из Новог Сада, Јована Хацића и капетана-аудитора Василија Лазаревића, земунског градоначелника. Њиховим доласком у Србију 1837. године, писање закона доспело је коначно у квалификоване руке.³⁹ Хацић и Лазаревић започели су посао на изради закона заједнички, али је посао убрзо подељен, па се Хацић посветио исоључиво раду на грађанском законнику.

Почетком 1839. године Хацић је прекинуо рад на Грађанском законнику да би израдио читав низ законских аката: о устројству савета, уређењу правитељства, правде, просвете, унутрашњих и иностраних дела, судовима и низу других предмета.⁴⁰ Тек након уставних борби, доношења Турског устава и Милошевог силаска с власти, Хацић се вратио свом послу. Хацић је требало да законик заврши у року од две године, међутим, завршио је новембра 1842. године. Нацрт је прегледала комисија која је формирана при Совјету. Пошто су у нацрту начињене неке мале измене, кнез и Совјет су га одобрили, те је Законик обнародован на Благовести 1844. године.⁴¹

Хацић се ослонио у своме раду на аустријске законе зато што је био школован у Аустрији, те према томе био добар познавалац тога права. Српски грађански законик представљао је у основи знатно скраћени и прерађени аустријски Општи грађански законик од 1811. године. Од 1502 члана, колико је имао ОГЗ, Српски грађански законик скраћен је на 950 чланова. До скраћења Закона дошло је изостављањем појединих

---

³⁸ Никчевић, Т., (1971): *Постанак и покушај прераде Грађанског законика Кнежевине Србије*, Београд, стр. 9-14

³⁹ Ивић, А., (1911): *Израда законика за кнежевину Србију*, Архив за правне и друштвене науке, Књ. Ш (XX), бр. 3, стр. 178-179

⁴⁰ Кићовић, М., (1930): *Јован Хацић*, Нови Сад, стр. 73-74

⁴¹ Кркљуш, Љ., (1994): *Доношење Законика грађанског за Кнежевину Србију*, Нови Сад: Гласник адвокатске коморе Војводине, Часопис за правну теорију и праксу, бр. 6, стр. 7

одредби или сажимањем више чланова у један, што је довело до тежег разумевања Закона.⁴²

У првом делу Законика садржане су одредбе о личним правима физичких и правних лица. Другом главом обухваћени су прописи о брачном праву. Глава трећа односи се на права и дужности родитеља и деце, а четврта на туторство и старатељство.⁴³

Други део Законика под насловом *О правима стварним* састоји се од два одељка. У првом је садржана материја стварног права: појам и врсте ствари, државина и својина, начини прибављања ствари, а затим одредбе о залози и службеностима. Други одељак садржи одредбе облигационог права.⁴⁴

Трећи део Законика носи наслов *Опредијења општа за права лична или стварна*. У њему се говори о начину којим се утврђују права и обавезе, јемству и залози, преиначењу права и обавеза и о њиховом престанку. На крају овог одељка, глава IV садржи прописе о застарелости.⁴⁵

С обзиром на чињеницу да Грађански законик није био искључиво српска творевина, већ је представљао допуну и измену већ постојећег законика, сходно томе, логично је да је наишао на бројне критике. Први критичар Законика био је Вук Караџић, који се делом бавио и критиком језика, док је само годину дана након обелодањивања Законика изашла и критика Павла Шероглића.⁴⁶

И поред својих недостатака, Законик грађански за Кнежевину Србију имао је изузетан значај, а нарочито у развоју српског права, српске државе и друштва у целини. У Србији су правно регулисани нови друштвени и економски односи. Укидање феудализма, увођење приватне својине и развој робне привреде захтевали су и одговарајуће правне оквире. Србија је кренула путем развоја капитализма и један овакав грађански законик убрзао је и олакшао тај процес. У историји Србије Грађански

---

⁴² Ибид., стр. 8

⁴³ Ибид., стр. 8-9

⁴⁴ Ибид., стр. 9

⁴⁵ Ибид.

⁴⁶ Никчевић, Т., (1971): оп. цит., стр. 25-27

законик има трајан значај. Надживео је самосталну српску државу и Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевину Југославију, па и други светски рат. И после свега, правила Српског грађанског законика опстала су у правном систему.

1.3.2. Положај чиновника

Уредбама су уређени положај чиновника, Овај сталеж стваран је полако, након што је Србија хатишерифом из 1830. године стекла право на унутрашњу аутономију. Чиновник је током Милошеве владе био несигуран на свом положају, плата му је била неодређена, а могао је лако бити деградиран. Положај му није био одређен никаквом уредбом. Реформама чиновништва уставобранитељи су хтели наградити сталеж који је био уз њих све време током борбе са Обреновићима. Било је важно да чиновник буде присталица режима. Утврђене су његове надлежности, напредовање, плата и пензија, а службу су могли изгубити само судском одлуком.

У Милошево време, уместо чиновништва, у смислу државног органа, постојале су само приватне кнежеве слуге, које нису уживале никакав углед у односу на остале грађене. Кнез је своје слуге могао да грди, батина и да им се подсмева. Од истих слугу могао је да захтева да обављају различите послове и дужности им је мењао по својој вољи. Међу слугама није била успостављена хијерархија звања, па би слугу који је једно време радио важне државне послове, касније могао да премести на сасвим обичне и безначајне послове, за мању плату. Чиновничке плате нису биле регулисане, кнез је свакоме плаћао онолико колико је сматрао за сходно. Због свега тога, чиновничко занимање није било популарно, нико није желео да буде кнежев слуга. Људи су се радије опредељивали за учење заната и бавили се трговином.⁴⁷

Посебну пажњу уставобранитељи су посветили и придобијању војске и чиновника у унутрашњости, те су у време Михаиловог доласка у земљу већ имали

---

⁴⁷ Јовановић, С., (2005): оп. цит., стр. 127

снажну струју својих присталица, што им је омогућило да одмах ступе у борбу против младог кнеза.⁴⁸

Савет је за време уставобранитеља био састављен од највиших чиновника, према којима је кнез био подређен. На тај начин долази до усвајања закона о правосуђу и чиновништву и то по западно – европском принципу.⁴⁹

О питању независности Владе и администрације у односу на положај Савета, у неколико наврата долазило је до сукоба, што је довело до неповољне ситуације и стварања кризе која ће имати високог утицаја на међународни положај Србије. Један од главних спорова настао је у вези са војним чиновима, где се јавило битно питање о томе да ли ће се исти давати и грађанским чиновницима. Сваки владар је на другачији начин решавао ово питање. Милош Обреновић је увео је обичај да полицијским чиновницима даје војни чин. Александар Карађорђевић је желео да ову праксу прошири и на грађанске чиновнике. Супротно томе, Совјет је заступао друго мишљење јер није желео да кнезу пружи могућност да награђује чиновнике већ је тражио да чин буде везан за звање, те да се до плате долази само унапређењем.

Друго спорно питање било је везано за премаштање чиновника. О овом питању, све до 1849. године одлуку су доносили кнез и Совјет, јер ниједна одлука није могла бити донета без Совјета. Међутим, уредба из 1849. године прописано је да трошкови чиновника буду на терет државне касе, па на тај начин није била потребна сагласност Савета. Тежња Савета да се меша у администрацију имала је за циљ потребу да исти обезбеди своју подршку у народу.

Савет је на почетку уставобранитељског режима био много популарнији него педесетих година када сукоби између њега и кнеза постају најинтензивнији. Разлоге за то свакако треба тражити у бирократизацији Савета који се почео одвајати од народа.⁵⁰

Разлоге за ово би требало потражити и у чињеници да су многи чланови Савета били познате војводе устанка, који су изградили своје име у народу. Осим њих, овде су

---

⁴⁸ Страњаковић, Д., (1936): *Вучићева буна*, посебна издања СКА СХП, Београд, стр. 18-19

⁴⁹ Јовановић, С., (1991): *Из историје књижевности*, I књига, Београд, стр. 468

⁵⁰ Јовановић, С., (2005): оп. цит., стр. 129

били и чланови који су имали локалну подршку народа. Временом, Совјет прераста од малог народног одбора у највише државно тело, у чији састав улазе најгуледнији чиновници који су успели да прођу све државне степене унапређења.

Један од главних циљева Уставобранитеља био је да се у држави створи један слој одликованих људи и госпде. Још по Уставу из 1838. године, уместо кнежевих личних слуга, државне послове су могли да раде искључиво државни чиновници, који су уживали посебна чиновничка права. Укинуте су и телесне казне.

Са доласком кнеза Александра Карађорђевића на власт, детаљно је уређен правни положај чиновника. Од тада, чиновник је могао да постане само квалификовани радник, који је за то имао извесно сведочанство. Чиновници су радили у канцеларијама, ван кнежевог домаћинства. У току своје службе само су могли да напредују од нижег чина ка вишем чину, а за сваки виши је добијао посебно одликовање, које једном добијено, није могло да изгуби. Плате чиновника су одређиване државним буџетом. Чиновници су стицали право на пензију, а после њихове смрти пензија је додељивана њиховим удовицама и деци. После десетогодишње службе, чиновници су тешко могли да изгубе службу. Ова државна служба сматрала се сталном и могла се изгубити искључиво судским путем.⁵¹

Од устава Устава из 1838. чиновничко занимање је потпуно одвојено од осталих занимања. Чиновници више нису могли да се баве другим пословима, као нпр трговином, нити да правно заступају грађане. Овакав принцип је уведен како чиновници не би користили свој чиновнички положај, у циљу сопственог богаћења. А да би уживали углед и ауторитет међу грађанима, добијали су посебне униформе, оне за свечане прилике су личиле на војну, док су вишим чиновницима додељиване титуле. Осим тога, чиновници су морали да пазе на свој спољашњи изглед, да буду чисти и уредни и да редовно брију браду.⁵²

Чиновништво је представљало интелигнецију и имало је туторство над народом, кога су чиниле широке сељачке масе. Народ је чиновнике и власт био обавезан да

---

⁵¹ Свирчевић, М., (2011): *Локална управа и развој модерне српске државе: од кнежинске до општинске самоуправе*, Београд: Балканолошки институт САНУ

⁵² Ибид.

поштује. Чак је за новине успостављена цензура, није била допуштена никаква критика, са објашњењем да власт не може бити под надзором јавног мњења, већ управо обрнуто.

Занимљиво је да је на почетку уставобранитељског режима полиција била ослабљена и није имала право да кажњава, тако да је народ био потпуно ослобођен од полицијске самовоље. Полиција је за непослушност једино могла да тужи преступника преко суда. Оваква процедура је била компликована, затрпани судов нису имали времена да се баве мањим преступима, а уз то битније им је било да неки грађанин не буде неправедно кажњен, него то што би неко могао да остане некажњен, па су многи преступници пролазили сасвим некажњено. Увидевши овај проблем, на предлог Илије Гарашанина, као Министра унутрашњих послова, 1850. године изадат је законик, по којој је полиција добила и извршну власт, тако да су преступи кажњавани на лицу места. Од тада полиција је могла да кажњава, а кажњеник је жабу могао да поднесе тек по извршењу казне. Овим је чиновнички апарат у уставобранитељском режиму употпуњен.

Са ставарањем чиновничког реда, нагло је порасло и интересовање људи за ту врсту занимања. Већ око 1846. Министарство унутрашњих послова имало је далеко више мобли за чиновнике, него што је држави то било потребно. Многи су се школовали искључиво да би после тога тражили чиновничку службу. У земљи у којој се новац готово нигде није могао наћи, овакво занимање престављало је готво једини извор новца. Међутим, између нижих чиновника није постојала велика разлика, чак су млађи људи са нижим чиновима били образованији од старијих, већином неписмених чиновника.

Читаво чиновништво је издељено на тридесет класа и плате су одређиване према класама. Најнижа је била тридеста класа, у којој су чиновници добијали најниже плате. У нижим класама плате су обезбеђивале само скорман живот. Разлике у платама ипак нису биле велике међу нижим класама, док су скокови у платама између виших класа били далеко већи. Због тога су сви чиновници тежили напредовању, како би временом постигли веће плате, а у томе их је једино ограничавао број дозвољених места у свакој класи.

С обзиром на велики број чиновника и на немогућност државе да их отпусти, осим преко судских поступака, као честа дисциплинска мера примењивано је премештање чиновника. Премештање у мања места, са лошијим саобраћајем и условима живота, чиновницима је тешко падало, посебно онима који су имали породицу и имање.

У мањим местима, народу је више одговарало да за чиновнике буду постављени људи које су познавали из свог краја, те да ти односи буду са представницима власти буду приснији и готово фамилијарни. Са развијеним бирократским системом и честим премештањем чиновника, у такве средине све више су постављани чиновници из других средине, што је изазивало неповерење народа. Педесетих година у Србији су се на местима више класе чиновника, па и на самом врху државне управе нашло и много Срба који су долазили из Аустрије, као и странци, који су захваљујући свом образовању у Србији добијали више положаје, од оног које би добили у земљи порекла. Они су са собом доносили другачије обичаје, понашање, одевање, европски стил, али и надмени однос према необразованом становништву.

Због увођења полицијских казни, а и са доласком образованих људи из иностранства, на највише чиновничке функције, у народу је све више расло незадовољство, а чиновништво постајало све непопуларније

1.3.3. Положај трговине

Кнежевина Србија добила је широку аутономију на основу хатишерифа током 1830. и 1833. године, те је на тај начин стекла државност. Један од првих корака у процесу изградње нове државе односио се на попис становништва и привредних добара, који је обављен 1834. године.⁵³ Уставом из 1838. године, српски сељак постаје и власник земље коју обрађује, што се огледа као велики економски и цивилизацијски напредак за народ у Кнежевини.⁵⁴

---

⁵³ Миљковић-Катић, Б., (2014): *Пољопривредна Кнежевине Србије (1834-1867)*, Београд, стр. 9

⁵⁴ Мркобрада, Л., (2015): *Цене пољопривредних производа у Кнежевини Србији (1834-1847) према Српским новинама*, Дипломски рад, Одељење за историју, Филозофски факултет, Београд: Универзитет у Београду, стр. 3-7

Када је реч о монетарним валутама, од великог утицаја је био аустријски новац који је био најтраженији и најцењенији у Србији, што је било последица великог утицаја аустријског тржишта за српске пољопривреднике и трговце.

У Кнежевини се обрадива земља стварала крчењем шума.⁵⁵ Најбрже су настајале шуме у долини великих река, равничарским крајевима и близини великих насеља. Крчење шума, изазивало је велику забринутост за време уставобранитеља, па је кнез Александар 1843. године законски санкционисао непланско крчење шумских предела.⁵⁶

Током 1840-их година, земљорадња се веома брзо ширила. Од 1834. до 1847. године величина обрадивих површина у Србији се удвостручила.⁵⁷ Најразвијенији округ за земљорадњу био је око Пожаревца, а затим Шабачки и Јагодиски округ. Главна земљорадничка подручја налазила су се у северним и средишњим деловима земље.⁵⁸

Лоши путеви у Кнежевини негативно су утицали на развој земљорадње. Такво стање путева је онемогућавало продају пољопривредних производа, па су земљорадници имали ограничен приступ тржиштима.⁵⁹

У Кнежевини Србији, основна сврха земљорадње била је прехрана породице. Узгајање стоке је било далеко лакше и захтевало је мање рада. Уставобранитељи су дозволили слободну трговину и укунули су контролу цена пољопривредних производа, међутим, то није значајније довело до напретка трговине пољопривредним производима.⁶⁰

Миљковић-Катић (2014) истиче, да је проблем трговине у Кнежевини Србији произишао из српских сељака, који су били незаинтересовани за рад и неорјентисани ка трговини.⁶¹ Паларе (2010) пак наводи, да су „лење навике“ сељака главни узрок за

---

⁵⁵ Миљковић-Катић, Б., (2014): оп. цит., стр. 28-29

⁵⁶ Ибид., стр. 29-35

⁵⁷ Ибид., стр. 89

⁵⁸ Милићевић, М., Ђ., (2005): *Кнежевина Србија*, Београд, стр. 1018

⁵⁹ Паларе, М., (2010): *Балканске привреде око 1800. до 1914. године: еволуција без развоја*, Београд, стр.

41

⁶⁰ Ибид., стр. 113

⁶¹ Миљковић-Катић, Б., (2014): оп. цит., стр. 113-116

спор привредни развој Кнежевине, нарочито из разлога њихове незаинтересованости да тргују житарицама, јер су такав извоз сматрали „шпекулисањем“.⁶²

Међутим, не треба занемарити чињеницу, да се Кнежевина Србија развијала на скоро опустошеном простору из 1815. године, те да је и сам привредни развој текао у складу са тим. Како наводи Миљковић-Катић (2014), Србија је у то време била друштво које је прелазило из феудалног у капиталистичко.⁶³

Једна од главних тековина уставобранитељског режима је слобода трговине. Еснафском уредбом (1847) занатска трговина је донекле ограничена. Трговина пољопривредним производима остала је потпуно слободна. Трговци су тражили да се њихов положај одреди посебним Трговачким законом, али уставобранитељска влада није им изашла у сусрет. Под уставобранитељима се јављају зачеци индустрије.

Цене пољопривредних производа у Кнежевини Србији расле су почетком 1840-их година. Њихов нагли пораст, нарочито се осетио 1846. и 1847. године, а онда и током 1850-их. Највиши ниво достигле су у периоду од 1856-1857. године. Након тога, долази до њиховог опадања.⁶⁴

Уставобранитељи су тежили стварању модерне и јаке државе. Међутим, њихови велики циљеви, нису могли бити остварени без јаке и здраве економије. Међутим стање привреде у Кнежевини није било на завидном нивоу. Ово се нарочито огледа у високом порасту цена током почетних година њихове владавине. Стиче се утисак, да су европски и друштвени интереси имали јаког утицаја на поскупљење производа у том периоду.⁶⁵

До пораста цена пољопривредних производа у Кнежевини Србији, највише је дошло током Кримског рата, па без обзира на то што Србија у њему није учествовала, то је имало снажног утицаја на њену економију. Како пише Миљковић-Катић (2014)

---

⁶² Паларе, М., (2010): оп. цит., стр. 138

⁶³ Миљковић-Катић, Б., (2014): оп. цит., стр. 324

⁶⁴ Мркобрада, Л., (2018): *Уставобранитељска Србија кроз кретање цена и трговину*, Београд: Задужбина Андрејевић, стр. 81

⁶⁵ Ибид.

овај рат је довео до поремећаја привредних токова у земљи, што се нарочито осетило кроз пад извоза стоке, сточарских производа и сувих шљива.⁶⁶

Тражња за пољопривредним производима који су били творевина Кнежевине, расла је током поменутог рата. Како наводи Мркобрада (2018) Русија је била највећи потрошач ових производа, јер је учествовањем у рату повећала своје потребе за прехранбеним производима. То је повећало услове за извоз српских производа на страна тржишта. Међутим, то се није добро одразило на економију, јер због пораста извозних цена, долази и до пораста домаћих цена. Према истраживању Мркобраде (2018), повећање извоза српских производа у иностранство, несумњиво је довело до наглог раста цен производа, те негативно утицало на креирање здравог економског окружења.⁶⁷

За време уставобранитеља, Србија је највећим делом економски била окренута ка Хазбуршкој монархији. Највећи значај овде је имала река Дунав, преко које се извозио највећи део српских пољопривредних производа. Исто тако, највећи број производа је овим пловним путем стизало у земљу путем увоза. Дунав је био и главна саобраћајница за трговину са Турском. Кнежевина Србија није имала излаз на море, није имала железницу, нити развијене саобраћајнице, те је Дунав био основна путна мрежа ка светским тржиштима.⁶⁸

1.3.4. Организација правосуђа

Како би дошло до друштвено – економског развоја земље, неопходна се потреба за обезбеђивањем приватне својине. Да би могли да остваре овај циљ, уставобранитељи су, поред одредби Устава из 1838. године, донели и друге писане законе и прописе. Са сигурношћу можемо рећи да је Грађански законик из 1844. године један од највећих правних аката током ове владавине.

---

⁶⁶ Миљковић-Катић, Б., (2014): оп. цит., стр. 156, 204

⁶⁷ Мркобрада, Л., (2018): оп. цит., стр. 82

⁶⁸ Ибид., стр. 84

Сам Грађански законик, сам по себи није био довољан за формирање адекватног правног система, већ је било потребно конституисати судство којим ће се бранити права која су стечена по основу овог Закона. Организација судова за време уставобранитеља, започета је пре доношења Грађанског законика, да би касније своје нормативне оквири добила кроз Устав Књажевства Србије-Султански хатишериф, али се и касније мењала током читавог уставобранитељског режима.

Велика пажња поклањана је организацији правосудног система. Према Уставу устројено је тростепено судство (примирителни, окружни, а, пелациони суд), да би потом био формиран и Врховни суд, касније под називом Врховни и Касациони суд. Судска власт је добила на значају, водило се рачуна о организацији адвокатури, а као когична последица доношења Грађанског законика уследио је Законик о судијском поступку у парницама грађанским за Књажество Србију.⁶⁹

Доношењем Турског устава од 1838. године, Србија постаје уставна монархија, па је и сам владар подвргнут уставу. Кнез има минималан утицај на стварање закона. Кнез је представљао законодавну, а Савет извршну власт.⁷⁰ Совјету је припала припрема закона и подношење истих кнезу на потпис. Закон, који је у Совјету усвојен већином гласова, кнез није могао одбити. Кнезу је дато минимално право утицаја на стварање закона и то финансијско законодавство, а вршио је и одређене административне функције.⁷¹ Скупштина није имала законских овлашћења, већ само законодавну иницијативу, тако што подноси представке и молбе кнезу и Совјету да донесу закон.⁷²

Према одредбама Турског устава, испољено је опредељење ка подели власти, створени су темељи модерне државе, формирана је државна администрација, одвојена је судска власт организационо и функционално од извршне власти.⁷³ Судство постаје посебна власт, установљена на начелима самосталности и независности.

---

⁶⁹ Бартуловић, Ж., Ранђеловић, Н., (2009): *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш, стр. 50

⁷⁰ Кандић, Љ., (1988): *Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835-1903*, Београд, стр. 66

⁷¹ Кандић, Т., (2015): оп. цит., стр. 118

⁷² Ницовић, Ј., (2007): *Уставни развој Србије 1804. до 2006. године*, Београд: Sezam medico, стр. 63

⁷³ Кандић, Т., (2015): оп. цит., стр. 119

Првостепени судови су сеоски (*Примиритељни суд*), други степен чине седамнаест првостепених и другостепених Окружних судова и трећи ниво је Апелациони суд. Одредбе Турског устава су темељ за организацију судова, уређење судске власти и поступак, систем казни, као и других установа. Совјет је искључен из вршења судске власти. Судску власт врши Апелациони суд. Врховни суд је вршио касациону власт. Вишестепеност судова је расподела надлежности између судова различитог степена и обезбеђује улагање жалбе вишем суду на пресуду нижег суда.⁷⁴

Судије суде у већу и судови су независни и одвојени од других органа. Ниједан судија није могао бити збачен, пре но што се његова кривица докаже пред судом, док ниједан грађанин не сме имати полођжај у суду, нити се мешати у његове послове.⁷⁵

Судска власт је независна на крају уставобранитељског периода (1858), када је из Врховног суда издвојен Касациони суд, који контролише рад нижих судова и примену закона. Уставобранитељи су се залагали за режим строге законитости, без насиља и неправде што је довело до великог броја предмета, уз писмени поступак, више инстанци и недовољно професионалног знања судија и судског особља. Постојала је несразмерност између уставобранитељске организације и спреме судија, и несразмерност организације суда и врсте, вредности предмета спора.

1.3.5. Унапређење просвете

Уз правосуђе, као главни задатак уставобранитељског режима било је унапређење просвете. Крајем 1855. године Српски дневник доноси податак да Србија, која нема више од 1.000.000 становника „броји 330 завода за више и ниже образовање: лицеј, гимназију, богословију, три полугимназије, војну академију, трговачку школу, једну пољопривредну школу, 300 основних школа за мушку и 13 основних школа за женску децу.“⁷⁶

---

⁷⁴ Јовичић, М., (1999): *Лексикон српске уставности*, Београд: Филип Вишњић, стр. 43

⁷⁵ *Устав Књажевства Србије од 1938. године*, члан 44

⁷⁶ Ранђеловић, Н., (2012): *Петровска скупштина и слобода штампе*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, LXI, стр. 249

Пошто је и сам био неписмен, Милош се неверљиво односио према школованим људима, па се у време његове владавине, није радило много на организацији школа. Међутим, са његовим падом и организовањем судства и чиновништва, указала се потреба за образованим људима. Уставобранитељи су први почели да раде на озбиљнијем организовању просвете. У периоду њихове владавине извршени су замашни подухвати да се ниво васпитања и образовања подигне што више.⁷⁷

Основне школе су за време Милоша биле државне и општинске, а после тога су пале на терет искључиво општина. Изградња школских зграда ишао је на терет општина. Оне су у почетку могле саме да бирају и плаћају учитеље. Држава је над школама вршила надзор преко два главна управитеља, који су своју дужност обављали неповезано, свако на својој половини Србије, путујући из места у места, без сталне канцеларије.⁷⁸

Учитељи су испрва имали лоше плате и нису били цењени. Због тога је 1841. године издат закон о посебном школском фонду, који се добијао од добровољних прилога, а касније, 1855. године уведен је посебан порез по сваком пореском обвезнику на име школског фонда. Из тог фонда обезбеђиване су плате учитеља, док су се општине и даље старале само о школским зградама. Две године касније 1857. издат је нови закон о основним школама, по коме си утврђени најмања и највећа учитељска плата, учитеље је постављало министарство. Овим последњим законом утврђен је и минималан број ђака од двадесет пет по школи, за оне које где је држава плаћала учитеље. Да би се обезбедио довољан број ђака у школама, где су учитељи плаћани из фонда, одговорност за ђачке изостанке имали су родитељи, мада се родитељи законом нису били принуђивали да своју децу и упишу у школу. Посебно су на селима родитељи нерадо уписивали своју децу у школу, јер је то значило мање радне снаге у кући.⁷⁹

Од школске 1835/36. године, пред крај Милошеве владавине, у Србији није било више од 72 основне школе, са око 2.500 ђака, од чега су само 26 биле државне, а на крају Карађођевићеве владавине, школске 1857/58, број основних школа се увећао на

---

⁷⁷ Грујић, В., (1977): *Гимназијско образовање у Београду за време уставобранитељског режима*, Часопис Годишњак, Београд: Музеј града Београда, стр. 77-106

⁷⁸ Јовановић, С., (2005): оп. цит.

⁷⁹ Ибид.

343, са преко 10.500 ђака. Међутим, две трећине општина и даље није имало своје основне школе.⁸⁰

Гимназије су почеле да се отварају тек 1830-тих година и до одласка Милоша са власти је постојала само једна трогодишња гимназија у Крагујевцу, још три двогодишње, као и дворазредна богословија.⁸¹ Посебна пажња је поклоњена гимназијском и вишем - лицејском образовању, а не толико основношколском.⁸² За разлику од основних школа, гимназије су биле на терету државе. Уставобранитељи нису повећали број гимназија, и даље је остала само једна виша гимназија, осим у престоници која је тада пребачена из Крагујевца у Београд, чији је број разреда повећан на седам. Такође, у осталим постојећим гимназијама је увећан број разреда.

Од 1838. године, уз гимназију је основан и Лицеј, који се наредне године издвојио као посебна, виша школа. На Лицеју се се најпре, у трајању од две године слушали предмети из различитих области науке, а касније су на њему школовали правници и уведене су другачије поделе. Међутим, број заинтересованих ђака за Лицеј је био веома мали. Проблем је био у томе што чиновници нису били обавезни да заврше лицеј, запошљавани су и они који су завршавали неколико године гимназије. Уставобранитељи су уз Лицеј оснивали и стручне школе: осим богословије, која је постојала и за време Милоша, основане су трговачка (1844), војна (1850) и земљоделска (1850). Од 1844. у варошима су се форирале посебне женске школе. Исте године почеле су да се штампају и прве школске књиге, а од 1849. постојала је посебна комисија за њихово издавање. Педесетих година јавили су се и обавезни уџбеници за предавања, које су припремали професори гимназија и Лицеја.⁸³

Међутим, чиновнички кадар се у доброј мери попуњавао свршеним или несвршеним ученицима гимназија, Београдске и других, полугимназија. За све време постојања Лицеја, па и касније Велике школе, није било довољно слушалаца, а још је мањи број завршавао више образовање. Посебно су родитељи са села били задовољни

---

⁸⁰ Ибид.

⁸¹ Ибид.

⁸² Грујић, В., (1977): оп. цит.

⁸³ Ђорђевић, Ж., С., (1950): *Школе и просвета у Србији 1700-1850*, Београд: Педагошки институт Министарства просвете НР Србије

да им деца са мање издатака, труда и времена добију чиновнички посао и тако се отму од тежачких послова, чија је вредност све више падала, под утицајем првобитне акумулације, зеленашења и полицијско-бирокуратског апарата власти, који се издвајао као нови друштвени слој. За време уставобранитеља основан је и Народни музеј, ради очувања српске баштине.⁸⁴

2. СКУПШТИНЕ У УСТАВОБРАНИТЕЉСКОМ ПЕРИОДУ

За време уставобранитеља одржано је 5 скупштина:

6. Народна скупштина у Београду 02.09.1842. године
7. Миртовска народна скупштина на Врачару 26.10.1842. године,
8. Народна скупштина у Топчидеру, 04.06.1843. године,
9. Национална скупштина у Крагујевцу 28.07.1843. године и
10. Петровска скупштина која је одржана 29. јуна 1848. године у Крагујевцу.

Основни концепт владавине уставобранитеља заснивао се на потреби да се ограничи власт кнеза. Међутим, ови покушаји били су тражени од Совјета, а не од Скупштине. Ово произилази из жеље народа, да се у Совјету нађу сви великодостојници и угледни грађани, који ће заступати права народа. Срби, школовани у иностранству, желели су да Совјет конструишу као тело бирократије, које ће бити састављено од највиших представника администрације, па је сама владавина уставобранитеља позната и под периодом бирократије и законодавства.⁸⁵

Временом, Совјет ће постати бирократско тело, које ће у потпуности бити издвојено од народа, што ће у крајњем имати последицу на стварање незадовољства у народу, па бити и окосница рушења уставобранитељског режима власти. Наиме, уставобранитељи су штитили само приватна права сељака, али не и његова политичка права, што је довело до стварања бирократског и неправедног поретка, који ће на крају

---

⁸⁴ Грујић, В., (1977): оп. цит.

⁸⁵ Ђурђић, В., Ранђеловић, Н., Илић, Г., (2004): *Српско државно тужилаштво 1804-2004*, Београд, стр. 40

бити лоше прихваћен. Међутим, период уставобранитељства има веома битан историјски значај.

Наслеђивање Милошеве власти од стране његовог старијег сина Милана Обреновића, није потрајало дуго. С обзиром на то да је новопрозвани кнез био јак болестан, те преминуо у року од 4 недеље, на власт долази млађи син Милоша, Михаило. Након одласка Милоша Обреновића, његову власт вршило је намесништво, које су чинили: Јеврем Обреновић, Тома Вучић-Перишић и Аврам Петронијевић.⁸⁶

Кнез Милан, преминуо је одмах након доласка на власт⁸⁷, намесништво је прогласило кнеза Михаила као некога ко не може добити власт пре него добије берат⁸⁸ од султана. На основу овога можемо да закључимо да је намесништво услед својих интереса, тумачило Устав кнежевине Србије на штету аутономних права.⁸⁹

Између Кнеза Михаила и уставобранитеља борба није престајала. Након Вучићеве буне и победе над војском Кнеза Михаила, Кнез је напустио земљу и на тај начин је отворено питање избора новог Кнеза, а које се могло решити само посредством народне скупштине. Скупштина, одржана септембра 1842. године, је предложила и акламацијом за Кнеза Србије изабрала Александра Карађорђевића, сина вође првог српског устанка Карађорђа. Почетак његове владавине означио је и почетак режима уставобранитеља. Другим речима, период његове владавине (1842-1858) означава се у уставној историји Србије, као период владавине уставобранитеља.⁹⁰

За време уставобранитеља, као што смо већ навели, није одржан велики број скупштине. У покушајима да се уставно или законски одреди положај скупштине, наилазило се на потешкоће и несхватања, нарочито процеса који су се одвијали у Србији, али је заједничко за све предлоге, било то, да се скупштина третира као

---

⁸⁶ Продановић, Ј., (1947): *Историја политичких страна и струја у Србији*, Београд, стр. 96

⁸⁷ „По смрти кнеза Милана исто је Намесништво остало и трајало је даљих девет месеци (до 5. Марта 1840) док није за Кнеза, после дужих преговора и с Милошем и Портом, проглашен и утврђен млађи Милошев син Михаило“, према Живановић, Ж., (1924): *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, књига III, стр.5

⁸⁸ Тур. берат – царско писмо или повеља којом се неком дају нарочите повластице, којом се неко поставља на неки положај.

⁸⁹ Продановић, Ј., (1947): оп. цит., стр. 99

⁹⁰ Јовановић, С., (1991): оп. цит., стр. 261-262

институција, која ће по значају имати равнотежу са врховним органима, али ће у односу на кнеза и Совјет имати предност.⁹¹

Предлози да се скупштина регулише у правном смислу, први пут су се појавили од 1841. године до 1858. године, а први предлог сачинио је Сима Милутиновић Сарајлија. Први предлог сачињен је 1841. године, док је следећи, који је сачинио Фрањо Зах, представљао нацрт Устава 1847. године. Пројекат Закона о скупштини изашао је 1848. године, а први Закон о скупштини 1858. године.⁹²

Скупштина је за време уставобранитеља била орган непрецизно дефинисане надлежности. Скупштину су чинили посланици са локалног нивоа и позивни представници управе и црквене власти. Овај орган нема законодавну власт и правила одлучивања. На скупштинама се није расправљало снагом аргумената, већ се галамило, а важећа је била она одлука која је „извикана“.⁹³

2.1. Народна скупштина у Београду

2.1.1. Сазивање скупштине

Уставобранитељи, предвођени Томом Вучићем Перишићем, свим силама су се борили да преузму власт и управљање земљом. Као што смо већ напоменули у претходном поглављу, између кнеза Михаила и уставобранитеља, непрестано је вођена борба. Вучић кришом долази у Србију и подиже буну, којом односи победу над војском кнеза Михаила, који бива приморан да напусти земљу. Овим дешавањима, отворено је питање избора новог кнеза.⁹⁴

---

⁹¹ Кандић, Љ., (1987): *Покушај нормативног регулисања положаја скупштине за време уставобранитеља*, Београд: Правни факултет, стр. 35-48

⁹² Ибид.

⁹³ Кандић, Т., (2015): *Власт и судска власт у периоду турског Устава и уставобранитеља*, прегледни рад, Политичка ревија, Крагујевац: Апелациони суд у Крагујевцу, стр. 116

⁹⁴ Митриновић, Ч., Брашић, Н., М., (1937): *Југословенске народне скупштине и сабори*, Београд: Народна скупштина Краљевине Југославије, стр. 53

Вучић са својим побуњеницима оснива привремену управу, у којој Петронијевић бива председник владе, а Тома Вучић Перишић представник народа. Дакле, Србија се нашла под новим изазовом, у коме је требало одабрати новог кнеза, а то је могла да учини само народна скупштина.⁹⁵

2.1.2. Правила избора представника народа

Први важан задатак новонастале управе, био је да сазове скупштину 28. августа 1842. године, која ће овај посао завршити. Састанак је заказан за 2. септембар 1842. године, на Врачару. Тома Вучић обавештава о одласку кнеза Михаила из земље, те указује на потребу да се што пре организује и уреду управа земље. Начелницима је наређено да из сваког српског села окупе по 5-6 угледних кметова, те их доведу у Београд, где ће се на Врачару одржати скупштина која ће одабрати новог кнеза.⁹⁶

2.1.3. Одржавање скупштине

На дан одржавања народне скупштине, на Врачару је био разпет шатор, у коме је био сто за писање, клупе и један диван. Вође уставобранитеља су већ биле смештене у шатору, а око њега налазило се осам напуњених топова, док су топције константно држале запаљен фитиљ. Осим скупштинара, око шатора се окупила и велика маса грађана, који су са свих страна били опкољени стражом.⁹⁷

Након што је београдски митрополит дошао на место одржавања скупштине, Петронијевић и Вучић ушли су у шатор, док су скупштинари пришли ближе шатору, те су из непосредне близине пратили одржавање и догађаје на скупштини. Након што је изашао из шатора, праћен уставобранитељским угледним људима, Вучић је из средине круга који су чинили скупштинари, одржао говор.⁹⁸

---

⁹⁵ Ибид.

⁹⁶ Ибид.

⁹⁷ Ибид.

⁹⁸ Ибид.

Вучић се обратио скупштинарима, са захтевом да се заједно са митрополитом, свештеницима, народним старешинама и кметовима, договоре како да наступе сада, када је кнез Михаило пребегао у Аустрију. Он тражи од свих скупштинара да слободно искажу своје мишљење, позивајући се на претходна дела гажења устава Кнежевине, те тираније над народом, без икаквих могућности позива на права или судове.⁹⁹

Скупштина затим одбија предлог Вучићев, да се кнез Михаило позове из Земуна, док предлаже и бира Александра Карађорђевића, за кнеза Србије, сина вође Првог српског устанка, Карађорђа, чиме је првобитан задатак скупштине био испуњен.¹⁰⁰

Одлучено је да једна већа делегација скупштинара, обавести Александра о овој одлуци, те га доведе на место одржавања скупштине. Овај задатак био је обављен након пола сата, а кнез Александар дочекан је бурним овацијама од стране скупштинара. Кнез се затим поздравио са намесницима, митрополитом и народним старешинама, те га је митрополит представио беседом. Након тога, написан је акт којим је нотификован избор новог Кнеза.¹⁰¹

2.2. Миртовска народна скупштина

2.2.1. Сазивање скупштине

На скупштини у септембру и новембру 1842. године најпре је формално проглашена династичка смена и избор (први) кнеза Александра Карађорђевића, потом је обнародован берат Порте којим је признат нови кнез Србије. Порта је потврдила закључак народне скупштине држане 2. септембра 1842. године на Врачару, а султански берат о томе донео је у Србију нарочити Портин изасланик. Био је обичај да се таква акта објављују пред народном скупштином, па је ради тога сазвана скупштина за Митровдан, 26. октобра 1842. године, у Београд.¹⁰²

---

⁹⁹ Ибид.

¹⁰⁰ Попов, Н., (1870): *Србија и Русија: од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине*, Београд: Државна штампарија

¹⁰¹ Митриновић, Ч., Брашић, Н., М., (1937): оп. цит., стр. 54

¹⁰² Милићевић, Ј., *Народне скупштине у Србији 1839-1842. године у: Љушић, Р., (2002): Друштвене појаве у Србији у 19. веку*, Београд, стр. 92-147

Прву годину владавине уставобранитеља обележила је дубока криза. Русија, са друге стране, није била задовољна избором који је извршила народна скупштина другог септембра 1842. на Врачару. Вучићеву буну сматрала је као револуционаран акт уперен против њених интереса и захтевала је поништење избора Александра Карађорђевића.¹⁰³

2.2.2. Одржавање скупштине

Митровска скупштина одржана је на Калемегдану, 26. октобра 1842. године, која је имала за циљ објављивање акта о новоизабраном кнезу Александру. Овој народној скупштини присуствовали су сви чланови Савета, митрополит са свештенством, београдски паша, неколико турских виших чиновника, окружни начелници, председници судова, кметови и народ. Српска и турска војска чиниле су почасни шпалир. Берат је првобитно био прочитан на турском језику, а затим и на српском. Након тога је одржана и војна парада, после чега је свечаност била завршена, а скупштина распуштена.¹⁰⁴

2.3. Народна скупштина у Топчидеру

2.3.1. Сазивање скупштине

Као што смо претходно навели, Русија је изразила своје незадовољство избором новог кнеза. У овој борби, помоћ су јој пружиле стране силе, а резултат вишемесечних преговора европских влада је одлука о понављању избора за кнеза Србије која је усаглашена у пролеће 1843. године. После преговора који су трајали дуго времена између Русије и Порте постигнут је споразум.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Вучковић, В., (1957): *Српска криза у Источном питању 1842-1843*, Београд, стр. 84-106

¹⁰⁴ Митриновић, Ч., Брашић, Н., М., (1937): *Ибид.*

¹⁰⁵ Вучковић, В., (1957): *оп. цит.*, стр. 84-106

Резултат преговора ознедрио је договор о поновном избору управе земље, при чему ће се исти засновати на слободи избора. На основу овог договора, Порта је издала налог, по коме Влада треба да одреди тројицу намесника који ће обављати кнежеву функцију и вршити власт, до поновног избора.¹⁰⁶

2.3.2. Правила избора представника народа

Пре него што је поновљен избор за кнеза, вође уставобранитеља биле су приморане да се удаље из Београда, те оду у Цариград, а да се право избора на скупштини дозволи и народним првацима и избеглицама које су, заједно са кнезом Михаилом, пребегли у Аустрију.¹⁰⁷

Према овим правилима, слобода избора, требало је да буде осигурана на народној скупштини. Међутим, Вучић и Петронијевић нису били удаљени из Србије.

Према распису који ј Влада послала окружним начелницима, може се видети ко су били учесници Топчидарске скупштине:¹⁰⁸

- 1) митрополит Србије са епископима;
- 2) из сваке епархије по два лица из монашког реда, а из архидијецезе по три или четири таква лица;
- 3) из сваког округа по два мирска свештеника;
- 4) из сваке општине по један депутирац, а из општине која има 200 кућа по два;
- 5) из сваке варошке општине по два депутирца;
- 6) из вароши Београда по четири депутирца;
- 7) из сваког окружја, окружни начелник са два подручна му среска начелника;
- 8) из сваког окружног суда председник са још једним чланом који се већином гласова одабере;
- 9) из Апелационог суда председник и два члана.

---

¹⁰⁶ Митриновић, Ч., Брашић, Н., М., (1937): Ибид.

¹⁰⁷ Ибид.

¹⁰⁸ Ибид.

Расписом је одређено да се избор врши слободно, те свака општина може без изузетка сваког Србина, рођеног у Србији да пошаље на скупштину. Општине треба да скупштинаре бирају по њиховој поштености, угледу, честитости, поверењу и уважавању.¹⁰⁹

Избори су се вршили по срезовима. Скупштинари је требало да буду на окупу већ 3. јуна, како би се извршио преглед и контрола. пуномоћја.

2.3.3. Одржавање скупштине

Уставобранитељска влада, да би дала легитимитет својим одлукама три пута је, од јуна до септембра 1843. године, сазивала Народну скупштину. Скупштина одржана у јуну у Топчидеру имала је две седнице. На првој скупштинској седници од 16. до 19. јуна 1843. године објављена је оставка кнеза Александра, и образовано је трочлано Намесништво. Порта је издала налог, да српска влада именује тројицу намесника који ће вршити кнежевску власт у Србији до поновног избора, и да се пре избора вође уставобранитеља морају удаљити из Београда. Поступак је поновљен, сада уз пристанак Русије, на скупштини одржаној јуна 1843. године.¹¹⁰

Друга скупштинска седница, Видовданска, одржана је, такође, у Топчидеру од 27. до 30. јуна и на њој је спроведен поновни избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије.¹¹¹ Међутим, као што смо већ навели, руска влада се није сагласила са одлуком њеног специјалног изасланика у Србији барона Ливена да Вучић и Петронијевић избегну казну и упорно је тражила њихово протеривање из Србије. Народна скупштина у Крагујевцу од 9. до 11. августа 1843. године одлучивала је о том захтеву.¹¹²

---

¹⁰⁹ Ибид.

¹¹⁰ Поповић, Р., Ј., (2003): *Тома Вучић Першић*, ЈП Службени гласник, Историјски институт, стр. 158-159

¹¹¹ *Српске новине*, 48, 16. јун 1843; СН, бр. 49, 19. јун 1843. године

¹¹² Вучковић, В., (1957): оп. цит., стр. 121-122

На првој седници присуствовали су сви чланови Савета, митрополит и око две хиљаде скупштинара из унутрашњости земље. Скупштина се одржала на ливади, око једне узвишице, која је служила као трибина.¹¹³

Долазак Александра Карађорђевића био је бурно поздрављен од стране скупштинара. Кнез је стао на један камен, испред дворца у Топчидеру и отпоздравио скупштинаре. Након тога, на камен је стао кнежев секретар Тимотеј Кнежевић, који је у име кнеза прочитао беседу скупштинарима.¹¹⁴

У својој беседи, кнез Александар говори о прошлом режиму и указује на перспективе нове власти. Након што су скупштинари одговорили да су задовољни радом кнеза Александра, реч је узео Стефан Стефановић Тенка. Он је прочитао Портин ферман, у коме је наложено да се кнез Александар удаљи до новог избора, као и да се вође уставобранитеља, Вучић и петронијевић морају удаљити из земље. Скупштинари су протествовали против ове одлуке. На крају, скупштина, на предлог председника Савета, Стојана Симића, одабрала је 150 скупштинара, који су отишли у град, да одлуку скупштине саопште царским људима.¹¹⁵

Изасланик руског цара, Ливен, ову одлуку је примио 5. јуна, појаснивши да Русија тежи само успостављању мира у Кнежевини Србији. Након тога, долази до дугих преговора између барона Ливана, београдског паше и Савета. Ови преговори су завршени споразумом по коме је одлучено:¹¹⁶

- 1) Да Кнез, Вучић и Петронијевић, након што дају оставке на своја звања, из Београда оду у Крагујевац, при чему се мора именовати тројица намесника, који ће земљом управљати до поновног избора кнеза;
- 2) да се још две хиљаде скупштинара доведе у Београд и припоји скуштини која је заседала у Топчидеру;
- 3) да се емигрантима који су напустили земљу, омогући слободан повратак у Београд, где ће бити разоружани и под надзором, до завршетка скупштине за

---

¹¹³ Митриновић, Ч., Брашић, Н., М., (1937): оп. цит., стр. 55

¹¹⁴ Ибид.

¹¹⁵ Ибид.

¹¹⁶ Ибид.

избор кнеза. На сваку групу од 200 миграната, један посланик имаће право да учествује на скупштини.

Овако сачињен споразум, поднет је на одобрење скупштини 6. јуна. Скупштина је на овај предлог поново изразила незадовољство. Настали су велики нереди, али је скупштина ипак успела да саслуша Кнеза. Након преговора, скупштина је изјавила свој пристанак да се Кнез повуче у манастир Раковицу, а Вучић и Петронијевић оду у Крагујевац. Осим тога, скупштина је пристала и на услов да емигранти могу да учествују у избору кнеза.¹¹⁷

Рок за састанак народне скупштине био је 15. јун 1843. године, на Видовдан. Скупштина је одржана у Топчидеру, а по броју учесника је била највећа од Првог српског устанка. Једногласно је кнез Александар Карађорђевић, поновно изабран за управитеља земље, што је званично, скупштинским актом, било саопштено београдком паши и представнику руског цара, барону Ливену.¹¹⁸

2.4. Народна скупштина у Крагујевцу

2.4.1. Сазивање скупштине

На последњој у низу, Септембарској скупштини, одржаној 1843. године, након што су били испуњени услови Русије (спроведен нови избор кнеза и прогнани Вучић и Петронијевић) свечано је објављен султанов берат којим је потврђен (други) избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије. Кнежевски берат прочитан је свечано на Калемегдану и тим актом завршен је један дуг период унутрашњих и спољнополитичких борби.¹¹⁹

---

¹¹⁷ Ибид.

¹¹⁸ Ибид.

¹¹⁹ Страњаковић, Д., (1932): оп. цит., стр. 62

2.4.2. Правила избора представника народа

Пошто Порта због руског противљења није издала берат, Намесништво је у договору са Саветом 31. јула 1843. године сазвало Скупштину у Крагујевцу. На њој је учествовало чак 168 посланика из Крагујевачког округа. На њој су расправљане специфичне политичке ситуације у вези доношења одлуке о прогонству уставобранитељских првака, а учествовале су бројне непозване Вучићеве присталице. После распуштања Скупштине задржано је 56 посланика до доношења берата.¹²⁰

На Септембарској скупштини 1843. године у Београду учествовала су 572 народна посланика. Народни посланици су у Саборној цркви рано ујутро 14. септембра 1843. године најпре присуствовали литургији. Потом су на Калемегдану, по окрузима из којих су долазили, распоређени испред узвишења са којег је читан берат.¹²¹

2.4.3. Одржавање скупштине

Септембарска скупштина 1843. године имала је, првенствено, свечани карактер. На њој није донета ниједна важнија одлука, ако се изузме захтев Кнезу и Савету којим је тражено да се руски двор и Порта замоле за дозволу у вези Вучићевог и Петронијевићевог повратка у Србију.¹²²

За време владавине уставобранитеља после Септембарске скупштине 1843. године одржане су још Петровска скупштина (1848) и Светоандрејска скупштина (1858). Уставобранитељи, иако су се декларативно залагали за скупштину, суштински су били против њеног сазивања.¹²³

---

¹²⁰ Поповић, Р., Ј., (2018): *Септембарска скупштина 1843. године*, Београд: Историјски институт, стр. 109-110

¹²¹ *Српске новине*, бр. 71, 4. септембар 1843. године

¹²² Вучковић, В., (1957): оп. цит., стр. 128

¹²³ Поповић, Р., Ј., (2018): оп. цит., стр. 111

2.5. Петровска скупштина

Према Уставу из 1838. године, законодавна и извршна власт налазила се унутар ингеренције Савета и кнеза. Народна скупштина није била предвиђена као орган власти. Она је била средство за решавање политичких проблема и њој су прибегавале власти у Србији кад год је за њих то било најцелисходније решење. 1842. и 1843. године одржане су две скупштине. На првој скупштини, након Вучићеве буне¹²⁴ прочитан је султанов берат о потврђивању кнеза Александра. На притисак Русије одлуке ове скупштине су поништене, па је читав поступак, уз пристанак Русије, поновљен на скупштини која је одржана јуна 1843. године. Следећа народна скупштина, по дану сазивања названа „Петровска скупштина“, сазвана је за 29. јун 1848. године.

2.5.1. Сазивање скупштине

Сазивање Петровске скупштине мотивисано је „усколебаним стањем у Европи и у неким пределима самог суседства нашег и због могућности да се јаве још тежи и важнији догађаји“.¹²⁵ Револуционарна 1848. година донела је Аустрији, поред револуционарних промена, и Мађарску буну у којој су против Мађара устали и војвођански Срби. Слика спољне политике Кнежевине је учешће србијанских јединица у гашењу Мађарске буне и сарадња са бечким двором, док је слика унутрашњег стања у Србији била, управо, Петровска скупштина.

Кнез и влада одлучили су се на сазивање скупштине на којој би се разматрали народни захтеви за подупирањем устанка како би сузбила опозицију. Скупштина је требало да буде сазвана и раније, али је одложена услед опасности која је претила Кнезу и влади доласком Милошевим у Загреб и Михајловим у Нови сад.. Опозицију кнезу и влади чиниле су углавном присталице Томе Вучића Перишића. Он се са њима

---

¹²⁴ Вучићева буна је била буна коју је предводио Тома Вучић Перишић против кнеза Михаила Обреновића. Буна је трајала од 30. августа до 7. септембра 1842. године, када је кнез Михаило присиљен да напусти свој положај и Србију.

¹²⁵ Митриновић, Ч., Брашић, М., (1937): *Југословенске скупштине и сабори*, Београд, стр. 56

разилази 1845. године када је постао изразити русофил и присталица спољнополитичке оријентације према Русији. Пошто је био једна од најмоћнијих личности Србије, влада је на Петровској скупштини хтела да добије подршку народа.

Владин план да онемогући Перишића се изјаловио јер је он имао велики број присталица на скупштини. Вучић је приморао владу и кнеза да смене поједине функционере, неке његове противнике, међу којима је био и Стеван Книћанин. Народни захтеви односили су се на слободу штампе, стварање трговачког кредита, оснивање трговачког суда, увођење пропорционалног пореза, решење спорости суђења и, најважније, захтев да Скупштина постане редовно тело које ће заседати сваке године.

2.5.2. Правила избора представника народа

Савет је донео и одредбе како ће се бирати учесници скупштине.¹²⁶ Према правилима, један представник народа се бирао на 250 пореских глава. Састав скупштине чинили су сви епископи и митрополит, по један свештеник мирског реда из сваког округа и по један свештеник манастирског реда из сваке епархије, два архијереја по митрополитовом избору, председник или члан врховног суда, председник или члан из сваког одељења Апелационог суда, два официра гарнизонске војске, окружни начелник или његов помоћник из сваког округа, председник или члан из сваког окружног суда, један срески начелник из сваког округа.

Окружним начелницима је наложено, да по пријему решења кнеза Александра Карађорђевића, среским начелницима издају налог по којима ће се приступити избору представника у њиховим срезовима. Срески начелници су потом морали да окупе кметове из целог среза, да би им саопштили решење књажево и објаснили циљ и узрок држања скупштине, па да их затим упуте у своје општине, где би сакупљеном народу то исто саопштили. Полицијске власти су на среску скупштину могле да доведу по два пандура, а окружни и срески начелници по једног пандура. Избор је морао бити

---

¹²⁶ Митриновић и Брашић користе израз „скупштинари“. За учеснике Петровска скупштине ретко ће се наћи назив посланици. Иако се ради о скупштинама које су доносиле значајне одлуке, то су ипак биле ад хос, које су сазване под притиском догађаја, а не по сили закона.

слободан, и без сваког мешања полицијске власти. Од народа је тражено да слободно изабере скупштинаре за скупштину, и то познате људе „у које је имао поверење и који су тежили благостању народа“.¹²⁷

Кметовима је наложено да на десет пореских глава бирају по једног представника за среску скупштину, на којој ће се бирати представници за Народну скупштину. Ови представници морали су да дођу на среску скупштину када их позове срески начелник. Када се буде састала среска скупштина, срески начелник би им прво прочитао књажево решење, протумачио га, и после тога саопштио колико представника бира њихов срез за Народну скупштину. После препоруке да они слободно бирају представнике, срески начелник би се удаљио са скупштине, уз обавезу да му се јави, који су представници изабрани.

Пошто би се скупштинари изабрали, народ целог среза био је дужан да изда пуномоћје за скупштину, са потписима и печатима надлежних општина. Пуномоћје је морало бити таквог садржаја, где би се истакло, да је народ слободно изабрао скупштинаре, да се исти наведу поименице, да народ полаже у њих поверење, да ће они на скупштини своје мишљење и предлоге, као и скупштинске одлуке, ускладити са народним жељама и жељама књажевим.

Исто тако, у садржају је требало да се истакне и спремност представника општина и целог народа, да ће пристати на све одлуке које буду њихови скупштинари на скупштини закључили.

Изабрани представници били су дужни да остану код својих кућа до позива, како би сви заједно са окружним начелником или његовим помоћником и једним среским начелником, кога окружни начелник одреди, отишли на скупштину. На крају је наложено окружним начелницима, да обавесте народ, да ће само изабрани скупштинари на скупштини имати право гласа.¹²⁸

---

¹²⁷ Јовановић, Д., оп. цит., стр. 39

¹²⁸ Јовановић, Д., оп. цит., стр. 40

2.5.3. Одржавање скупштине

Скупштина се састала заказаног дана на отвореном пољу. Присутвао је Кнез са Саветом, а отворена је Кнежевом беседом. Кад се прешло на рад, било је бурних сцена између чланова Савета и скупштине, која је оштро замерала влади и Савету што се кроз пет година није скупштина сазивала.

Ред је повраћен интервенцијом Томе Вучића Перишића, па је скупштина прешла на изношење жеља и предлога, који је требало да за владу буду оријентација за даљи рад. Представници појединих крајева подносили су своје жеље засебно, и у њима износили шта би требало предузети. Овде ће бити изнесени по окрузима само они захтеви, који се односе на народну скупштину и њене прерогативе.

2.5.4. Петровска скупштина и захтеви народних посланика

Захтеви свих представника формулисани су 30. јуна на посебним састанцима по окрузима, а сутрадан су захтеви предати влади. Многи предлози били су заједнички за целу земљу, јер су проблеми били свуда присутни. Представници свих округа, предлагали су да се судске парнице убрзају, и да се тадашњи начин суђења скрати и олакша.

2.5.4.1. Захтев за преглед стања државне касе

Сва окружја предлагала су, да се у делатност скупштине унесе преглед стања државне касе, као и преглед свих државних послова. На овој скупштини, представници Јагодинског и Ћупријског окружја, са депутатима још четири округа, тражили су да се дозволи преглед стања Правитељствене касе.

2.5.4.2. Питање странаца

На овој скупштини, било је постављено и питање странаца. Било је предлога да се страни држављани не примају у државну службу, као и предлога да се страни држављани не могу постављати на важније функције. Представници Јагодинског окружја предлагали су да се странци никако не примају у службу, али нису ништа истакли о положају странаца који су се већ налазили у Србији. За разлику од њих, представници Тупријског окружја предлагали су пријем у службу само оних странаца који су потребни, као професори, инжењери и лекари. У предлозима представника из свих округа тражено је да се од страних држављана отпусте сви они који својим радом нису били „...достојни народног поверења“.¹²⁹

2.5.4.3. Захтеви Крагујевачког округа

Захтеви Округа крагујевачког, која су народни представници поднели на Петровској скупштини, која су подржали и остали окрузи, била су: да се вођење парница по судовима одвећ јако одуговлачи. Да се у начину судопроизводства нужна промена учини и да се садашњи начин суђења скрати и олакша; да се сви странци из Немачке из Правитељствене службе отпусте, поставља у изгање професоре, инжењере, докторе и рударе; да се виша плата кметова не наплаћује порезом од народа, него да се кметовима уредно и боља плата издаје из Правитељствене касе; да се партијство у нашем народу укине и казни свако прављење партија; да се један трговачки суд у Србији заведе. Посебно место заузимају и жалбе на разне злоупотребе и лоше пословање одређених државних органа, пре свега судова.¹³⁰

---

¹²⁹ Зборник закона (1849): Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у књажевству србском од 1-ог јануара 1847. до конца декемвра 1848, у Београду, Београд, стр. 174

¹³⁰ Радовановић, Б., (1996): *Стари Крагујевац*, ПИП „Круг“, Крагујевац

2.5.4.4. Питање чиновника

Такође, постављено је и питање чиновника. Представници свих округа, поднели су предлог да се чиновницима забрани бављење трговином. Уколико би се неко од чиновника и даље бавио трговином, предлагали су да се отпусти из службе, исто је предлагано и за случај да је чиновник примао мито. Истовремено је поднет предлог од стране представника из свих округа, да се и свештеницима забрани бављење трговином.

2.5.4.5. Захтев за редовно сазивање скупштине

Посланици свих округа, сем ужичког, тражили су да се скупштина састаје и у будуће. Крушевачки округ тражио је да се скупштина сазива увек кад се што ради на благостању отаџбине. Алексиначки округ тражио је да се скупштина сазива бар сваке треће године. Окрузи ћупријски, пожаревачки и црноречки тражили су да се обична (мала) скупштина сазива сваке године, а велика народна скупштина да се сазива сваке треће године. Посланици осталих једанаест округа предлагали су да се скупштина састаје сваке године.

Кнез Александар, поводом ових жеља, изјавио је да је Савет већ саставио комисију која има да изради нацрт и правила народне скупштине, како се не би повредио устав, који не предвиђа установу народне скупштине, и како би држање скупштине било у саглаоности са циљем доброг тока уставних послова.

Савет, коме су упућене представке посланика свих крајева, предложио је:

- 1) да се скупштина сазива сваке године; управна власт може сазвати и ванредне скупштине;
- 2) право скупштине биће да управној власти подноси жалбе и молбе од стране народа, изјављује му потребе и чини разне корисне предлоге; влада ће, сем тога, показивати скупштини рачуне прошле године и постојеће стање народне касе;

- 3) скупштина треба да буде састављена из по једног посланика за сваки срез или окружну варош, дакле свега да буде 70 посланика;
- 4) бирање да буде без утицаја власти;
- 5) посланик може бити сваки Србин из ма кога реда, земљорадничког, трговачког, чиновничког или свештеничког.¹³¹

Скупштина је завршила рад подневши Кнезу и Савету 95 представки, уверена да ће се од тога времена редовно сазивати. Септембра 1848. једним законодавним решењем Савета одређено је да се скупштине држе сваке године. Комисија која је имала да изради пројект закона о народној скупштини, у којој су били Стефан Стефановић-Тенка, Стефан Марковић, Милосав Ресавац и Јован Мариновић направила је један пројект, али је на томе пројекту и остало.

Поред захтева да се скупштина редовно сазива, да сваки округ буде заступљен у Савету, има неколико захтева који се јављају као последица нових економских и политичких односа. Ту пре свега спада захтев за слободом штампе, за увођењем финансијских олакшица, оснивањем трговинског суда.

2.5.4.6. Захтев за слободу штампе

Захтев за слободом штампе, по многим актерима скупштине непримерен, и сходно стању писмености у Србији непотребан. Овај захтев је ипак јавно изнесен, образложен. Јеврем Грујић је био творац „прошенија“ окружија београдског у коме је захтевана слобода Штампе. Овај захтев подржан је од гургусовачког и крагујевачког округа. Мишљења државних саветника била су опречна, од прихватања до одбијања. Ипак, став већине био је негативан па се и кнез сагласио са њиме.

Тако у одговорима на народне захтеве изнете на петровској скупштини стоји да је Округ београдски предложио установљење слободе штампе уз следећа ограничења: личност кнеза је света и у њега се не сме дирати, а такође и у Двор, односно чланове владајуће породице, као ни у личност било ког грађанина. Међутим, кнез и савет су

---

¹³¹ Митриновић, Ч., Брашић, М., (1937): оп. цит., стр. 57

оценили да у Србији слобода штампе није стављена ни под какво друго ограничење осим оног које интереси отаџбине изискују па се стога народној молби из Округа београдског није могло удовољити. тако је овим арогантним решењем власти ово питање за неко време гурнуто на страну.¹³²

Иако већина аутора у оценама рада „Петровске скупштине“ даје првенствени значај захтевима који се тичу редовног одржавања скупштине и разградње бирократског апарата, тражење слободе штампе најавило је и нове тенденције у развоју српског друштва.

Нарочиту активност скупштинари округа показали су у вези са проблемима, који су тиштили већину становништва земље. То се пре свега односило на рад и реорганизацију судства, злоупотребе локалног полицијског чиновништва и свештенства, избор и рад локалних општинских органа.

Ипак, међу предлозима јављали су се и предлози око уређења саобраћаја ради побољшања трговине и стварања посебног трговачког кредита, као и веће сигурности у додељивању позајмица из Правитељствене касе. Значајни су и предлози веће контроле државних финансија и закона од стране скупштине, али они, као и већина других, нису били прихваћени.

Са резултатима Петровске скупштине нису могли бити задовољни ни Кнез ни влада. пре скупштине они су бар мислили да имају народ са собом. Међутим на скупштини, они су остали у мањини и били су потуђени од стране Томе Вучића Перишића и његових присталица.

Од многобројних захтева, који су поднети на скупштини, ни један важнији није био прихваћен. Само је прихваћен мањи број молби и захтева, који нису имали никаквог утицаја на стварне промене у земљи. О прихваћеним захтевима свако окружје је упознато посебним дописима, са наредбом да се са тим одлукама упозна сво становништво округа.

---

¹³² Ранђеловић, Н., (2012): оп. цит., стр. 252

ЗАКЉУЧАК

Отворене оптужбе кнеза Михаила и његове владе против мешања Порте у унутрашњу политику Србије 1840. године и сумња Порте да је кнез стајао иза Нишког устанака (1841) утицали су на Порту да пружи потпуну подршку уставобранитељима и подстакне их да изведу преврат у земљи 1842. године и доведу на престо кнежевог ађутанта Александра Карађорђевића. Русија је као покровитељ оспорила избор новог кнеза, те је Порта, немајући подршку великих сила, била принуђена 1843. да попусти. Русија се није противила поновном избору Карађорђевића, већ је само желела да покаже Порти да се српски кнежеви не могу бирати без њеног знања и одобрења.

Циљ који су уставобранитељи желели да постигну доношењем свих закона, уредаба и указа, било је успостављање, очување и јачање мира и поретка у унутрашњости земље. Али од оног реда, мира и организације, како су то они замишљали, скоро да није било ништа.

Положај скупштине у време бранилаца устава није нормативно одређен све до Светоандрејске скупштине 1858. године. Међутим, било је покушаја да се то оствари, било конкретним предлозима који нису имали облик предлога закона, било посебним пројектима и законима о скупштини, као и неким уставним нацртима. Већина ових предлога није прошла кроз релевантне Правне поступке, У покушајима уставног или статутарног утврђивања положаја скупштине било је лутања и погрешног стајања о процесима који су се одвијали у Србији, или претеривања и неадекватног одређивања његовог положаја.

Међутим, заједничка карактеристика скоро свих предлога и закона била је чињеница да третирали су скупштину као институцију која би требала бити и имати равнотежу према постојећим врховима моћи, или институцију која има приоритет над кнезом, наиме сабором (Совјет). У постојећем систему власти, са кнезом и Совјетом као врховним органима моћи, концепција о скупштини није могла опстати.

Према предлогу закона о скупштини поднетом 1848. године, који је био донета након Петровданске скупштине, скупштина није добила значајан положај у систему

моћи. То је, ипак, композиција изабраних делегата, али су им одузета сва значајна права у доношење одлука, Овај закон је такође изразио став уставобранитеља у погледу скупштине као органа власти.

Уз бројне, како позитивне, тако и негативне одлике уставобранитељског режима, овај режим је устоличио државни апарат, што је предуслов постојања и развоја сваке озбиљне државе. Више се није могао ставити знак једнакости између државног апарата и кнежеве свите, што је карактерисало Милошеву владавину.

За Уставобранитеље неки аутори говоре да су направили хиперпродукцију закона и уредаба. Примена многих била је јако отежана због фактичког стања државе у настајању. Али треба имати у виду и да је то била и нужност. Уставобранитељи су за собом оставили значајне системске законе, почев од знаменитог Српског грађанског законика 1844. године, па надаље. Такође не треба занемарити напоре режима на унапређењу просвете. У неписменој Србији, где је слање деце у школу углавном схватано као намет, ово је био тежак пионирски задатак. Бирократски државни механизам, базиран на изградњи јаког чиновничког апарата, за последицу је имао издизање чиновништва као посебног, привилегованог слоја друштва.

Чини се да је најбоља слика аномалија новог режима дата на Петровској скупштини 1848. године. Сазвана првенствено због актуелних збивања у револуционарној Европи, скупштина се изродила у озбиљну критику режима. На скупштини су изнети захтеви да се: неспособни чиновници отпусте из службе и да се замене способним, да се за кривицу не премештају из места у место, да се вишим чиновницима смањи плата, да се чиновницима и свештенству забрани трговање. Изнет је захтев да се изврши увид у државне финансије, захтевана је и слобода штампе, и као најважније, захтевано је редовно одржавање скупштине.

Од свих изнетих захтева на Петровској скупштини, није усвојен ниједан важнији. Петровска скупштина није допринела сређивању прилика у земљи. Слика унутрашњег стања у Србији јесу чести сукоби кнеза са Саветом и чињеница да у

периоду од 1848. до 1858. године није сазвана народна скупштина. Наиме, уставобранитељи су почели да се међусобно све више разилазе, односи између Кнеза и Савета нису више били као на почетку уставобранитељске владавине. Кнез је тежио да ограничи власт Савета, који је тражио да се министри бирају из његове средине.

Поред тога Савет је замерао кензу што је без његове сагласности за председника Савета поставио Стефана Стефановића Тенку, а после завере¹³³ коју је организовао сам Стефановић-Тенка заједно са неколико саветника против Кнежевог живота, Кнез је изменио лични састав Савета и још више ограничио права Савета.¹³⁴

На спољашњем плану, ситуација у Србији након револуције и Петровске скупштине није се много изменила, пресудан је био притисак Русије. Аврам Петронијевић је умро у Цариграду 1852. године приликом покушаја да издејствује наследно кнежевско достојанство. Њега је на месту кнежевог представника заменио Илија Гарашанин, кога Александар није много волео, али је његов утицај у земљи и иностранству био несумњив. На притисак руске владе, кнез је сменио Гарашанин и на чело српске владе поставио Алексеу Симића. Поред изразито непријатељског става према Русији, руској влади сметало је и то што је Гарашанин изразити франкофил. Током свог кратког мандата, он је отпутовао у Париз и покушао да Србију чвршће веже за Француску. Због тога је против Гарашанина била и Аустрија.

Поводом дипломатског сукоба око светих места у Палестини, руска војска на пролеће 1853. године улази у Влашку и Молдавију. Аустрија и Порта страховале су да би Србија у предсетојећем рату могла стати на страну Русије, због чега је Порта ферманом потврдила дотадашњи аутономни положај Србије након избијања Кримског рата. Русија се у почетку противила српском учешћу у рату, али како су ствари одмицале, она је безуспешно настојала да је увуче у рат. Аустрија је држала војску на српској граници, па је Александар наставио са ратним припремама и извршио попис

---

¹³³ Околности настале након откривања Тенкине завере Кнез је искористио да однесе победу у сукобу са Саветом. У њу је био уплетен председник Савета, Стефан Стефановић Тенка, председник Врховног суда Цветко Рајовић и још три саветника. Они су решили да убију кнеза Александра. У траг завери ушло се крајем септембра 1857. године. Тенкина завера охрабрила је кнеза да се обрачуна са Саветом. Завера није била део целог Савета, већ само неких његових чланова. Међутим, кнез ју је искористио да изнуди оставке још шесторице саветника и на њихово место доведе себи одане људе. Тако је обезбедио наклоност овог највишег државног органа.

¹³⁴ Јовановић, С., (1991): оп. цит., стр. 145-146

народне војске, док је са друге стране Порта захтевала да се припреме прекину. На Париској мировној конференцији, руски протекторат над Србијом проширен је и на друге потписнице: Британију, Француску, Аустрију, Пруску и Сардинију. Једна од најважнијих одлука конференције која се тиче Србије је одлука да се допусти слободна пловидба Дунавом.

На основу свега наведеног, може се закључити, да су поново наступили дани пуни унутрашњих и спољнополитичких проблема, а појачало их је то што је у народним масама добро организована акција у корист повратка на престо династије Обреновића.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бартуловић, Ж., Ранђеловић, Н., (2009): *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш
2. Вучковић, В., (1957): *Српска криза у Источном питању 1842-1843*, Београд, стр. 84-106
3. Грујић, В., (1977): *Гимназијско образовање у Београду за време уставобранитељског режима*, Часопис Годишњак, Београд: Музеј града Београда, стр. 77-106
4. Драгутиновић, Ј., Ђ., (1938): *Дипломатска и политичка историја јужних Словена*, Београд
5. Ђорђевић, М., Стојчић, С., (1999): *Национална историја државе и права*, Ниш
6. Ђорђевић, Ж., С., (1950): *Школе и просвета у Србији 1700-1850*, Београд: Педагошки институт Министарства просвете НР Србије
7. Ђурђић, В., Ранђеловић, Н., Илић, Г., (2004): *Српско државно тужилаштво 1804-2004*, Београд
8. Живановић, Ж., (1924): *Политичка историја Србије у другој половини XIX века*, књига прва, Београд
9. *Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у књажеству србском од 1-ог јануара 1847. до конца декемвра 1848*, у Београду, Београд
10. Ивић, А., (1911): *Израда законика за кнежевину Србију*, Архив за правне и друштвене науке, Књ. III (XX), бр. 3, стр. 178-179
11. Јовановић, Д., *Историјски архив Јагодина*, Зборник радова „Прошлост“, бр. 1, Јагодина
12. Јовановић, С., (1991): *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд
13. Јовановић, С., (2005): *Уставобранитељи и њихова влада (1838-1858)*, Београд
14. Јовановић, С., (1991): *Из историје књижевности*, I књига, Београд
15. Јанковић, Д., (1962): *Србија у XIX и почетком XX века*, Београд
16. Јовичић, М., (1999): *Лексикон српске уставности*, Београд: Филип Вишњић
17. Jelavich, V., (1995): *History of the Balkan*, vol. 1, Cambridge University Press

18. Jelavich, B., (2004): *Russia's Balkan entanglements 1806-1914*, Cambridge University Press
19. Jelavich, B., Jelavich, C., (2000): *The Establishment of the Balkan National States 1804-1920*, University of Washington Press
20. Кандић, Љ., (1987): *Покушај нормативног регулисања положаја скупштине за време уставобранитеља*, Београд: Правни факултет, стр. 35-48
21. Кандић, Љ., (1988): *Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835-1903*, Београд
22. Кандић, Т., (2015): *Власт и судска власт у периоду турског Устава и уставобранитеља*, прегледни рад, Политичка ревија, Крагујевац: Апелациони суд у Крагујевцу, стр. 111-123
23. Кићовић, М., (1930): *Јован Хаџић*, Нови Сад
24. Кркљуш, Љ., (1994): *Доношење Законика грађанског за Кнежевину Србију*, Нови Сад: Гласник адвокатске коморе Војводине, Часопис за правну теорију и праксу, бр. 6
25. Митриновић, Ч., Брашић, Н., М., (1937): *Југословенске народне скупштине и сабори*, Београд: Народна скупштина Краљевине Југославије
26. Милићевић, Ј., *Народне скупштине у Србији 1839-1842. године* у: Љушић, Р., (2002): *Друштвене појаве у Србији у 19. веку*, Београд
27. Миљковић-Катић, Б., (2014): *Пољопривредна Кнежевине Србије (1834-1867)*, Београд
28. Мркобрада, Л., (2015): *Цене пољопривредних производа у Кнежевини Србији (1834-1847) према Српским новинама*, Дипломски рад, Одељење за историју, Филозофски факултет, Београд: Универзитет у Београду
29. Мркобрада, Л., (2018): *Уставобранитељска Србија кроз кретање цена и трговину*, Београд: Задужбина Андрејевић
30. Милићевић, М., Ђ., (2005): *Кнежевина Србија*, Београд
31. Никчевић, Т., (1971): *Постанак и покушај прераде Грађанског законика Кнежевине Србије*, Београд, стр. 9-14
32. Ницовић, Ј., (2007): *Уставни развој Србије 1804. до 2006. године*, Београд: Sezam medico
33. Продановић, Ј., (1947): *Историја политичких страна и струја у Србији*, Београд

34. Попов, Н., (1870): *Србија и Русија: од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине*, Београд: Државна штампарија
35. Поповић, Р., Ј., (2003): *Тома Вучић Перишић*, ЈП Службени гласник, Историјски институт
36. Поповић, Р., Ј., (2018): *Септембарска скупштина 1843. године*, Београд: Историјски институт, стр. 109-110
37. Паларе, М., (2010): *Балканске привреде око 1800. до 1914. године: еволуција без развоја*, Београд
38. Ранђеловић, Н., (2012): *Петровска скупштина и слобода штампе*, Зборник радова правног факултета у Нишу, LXI
39. Ранђеловић, Н., (2012): *Србија и Турска од Париског до Берлинског конгреса*, Београд
40. Temperly W. V. H. 1919. *History of Serbia*, second impression, London, G. Bell and sons ltd.
41. Радовановић, Б., (1996): *Стари Крагујевац*, ПИП „Круг“, Крагујевац
42. Страњаковић, Д., (1932): *Влада уставобранитеља 1842-1858*, Београд
43. Страњаковић, Д., (1936): *Вучићева буна*, посебна издања СКА СХП, Београд
44. Свирчевић, М., (2011): *Локална управа и развој модерне српске државе: од кнежинске до општинске самоуправе*, Београд: Балканолошки институт САНУ
45. Српско књижевна задруга, (1981): *Историја српског народа*, књ. V-1, Београд
46. *Српске новине*, 48, 16. јун 1843; СН, бр. 49, 19. јун 1843. године
47. *Српске новине*, бр. 71, 4. септембар 1843. године
48. Српска академија наука и уметности (1988): *Устав кнежевства Србије – Султански хатишериф*, Београд: Зборник устава кнежевине и краљевине Србије, 1835-1903
49. *Устав Књажевства Србије од 1938. године*, члан 44
50. Forbes, N., Toynbee, J., A., Mitrany, D., Hogarth, D., G., (1915): *The Balkans: A history of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*, Cambridge University Press

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Иако у српској историји, није посвећена велика пажња правној и законској регулацији скупштинског органа, уставобранитељски период познат је по томе што се доста радило на организовању и усавршавању механизма државне власти.

За време уставобранитеља одржано је свега пет скупштина. У покушајима уставног или законског одређивања положаја скупштине било је доста лутања и несхватања процеса који су се одвијали у Србији, али оно што је било заједничко за све предлоге и законе, је да су скупштину третирали као институцију која би била или равнотежа врховним органима власти, или би имала предност над кнезом, односно совјетом. Наиме, народна скупштина је била средство за решавање политичких питања и њој су прибегавале власти у Србији кад год је за њих то било најцелисходније решење.

Имајући у виду претходно наведено, предмет овог рада јесу народне скупштине, које су слика унутрашњег стања Кнежевине Србије, док је циљ да прикаже историјске околности, разлоге сазивања и одржавања народних скупштине, како бисмо сагледали развој народне скупштине као најзначајнијег органа државне власти у савременим државама.

Кључне речи: уставобранитељи, уставобранитељски режим, скупштине за време уставобранитеља, кнез Александар Карађорђевић, Кнежевина Србија.

SUMMARY AND KEY WORDS

The National Assemblies during the Reign of the Constitution Defenders

Although in Serbian history, not much attention has been paid to the legal regulation of the parliamentary body, the defenders of the constitution's period is known for a lot of work on organizing and improving the mechanisms of state power.

During the rule of the defenders of the constitution, only five assemblies of the parliament were held. In attempts to constitutionally or legally determine the position of the parliament, there was a lot of wandering and misunderstanding of the processes taking place in Serbia, but what was common to all proposals and laws was that they treated the parliament as an institution that would be the balance to the supreme authorities, would take precedence over punishment, or council. Namely, the National parliament was a tool for resolving political issues, and the authorities in Serbia resorted to it whenever it was the most expedient solution for them.

Having in mind the above, the subject is the National parliament, which is a picture of the internal state of the Principality of Serbia, while the goal is to show the historical circumstances, reasons for convening and holding the National parliament, to see the development of the National parliament as the most important state authority and modern states.

Keywords: the defenders of the constitution, the defenders of the constitution's regime, parliament during the defenders of the constitution, Prince Aleksandar Karađorđević, Principality of Serbia

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Војинов Немања рођен је 06.11.1994. године у Зајечару. Основну школу, као и Гимназију - општи смер, завршио је у Зајечару са одличним успехом. Школске 2013/2014. уписао је Правни факултет у Нишу и на истом је дипломирао 2020. године са просечном оценом 7.76. Године 2020. уписао је Мастер академске студије на Правном факултету у Нишу, на општем смеру - ужа правноисторијска научна област, и успешно је положио све испите. Након дипломирања, обавља приправнички стаж код адвоката у Нишу у укупном трајању од 2 године, након чега ће приступити полагању правосудног испита. Говори енглески, а служи се и немачким језиком.